

Baueingriffe ab, sie bezogen sich jedoch nur zum Mühlenhaus. Das Wohngebäude behielt sich seine fast ursprüngliche Innenanordnung vom Anfang des 17. Jahrhunderts.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Hammermühle bei Staré Dobrkovice (Turkowitz, Gem. Kájov, Bez. Český Krumlov [Krumau]). Generalkarte der Herrschaft Krumau, J. Falta, nicht datiert – ca. 1827 (SOA Třeboň [Staatliches Regionalarchiv Wittingau], Zweigstelle Český Krumlov, Archivbibliothek Nr. 869/4).

Abb. 2: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Ansicht von Süden (Foto J. Hansová, 2006).

Abb. 3: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Ansicht von Süden (SOA Třeboň, Abt. Český Krumlov, Bestand Fotosammlung, Best.-Nr. 2448, Foto J. Wolf, nicht datiert).

Abb. 4: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Ansicht von Nordosten (Foto J. Bloch, 2015).

Abb. 5: Staré Dobrkovice, Gelände der archäologischen Rettungsgrabung (schraffiert) mit ersichtlich gemachten Fundstellen eines Schacht-ofens und beider verschwundenen Hammer. (Zeichnung P. Effenberková, J. Havlice)

Abb. 6: Staré Dobrkovice, Hammermühle, Indikationsskizze des Stabillen Katasters, 1828 (Nationalarchiv Prag, IS, Sign. Bud 138).

Abb. 7: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Gesamtanlage des Areal (Zeichnung H. Rýcová, 2003).

Abb. 8: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, bauhistorische Auswertung der Konstruktionen der Mühle (Baufaufnahme H. Rýcová, Auswertung D. Šnejd, 2015).

Abb. 9: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Südostfassade des Hauses mit Einzeichnung der Sonden, heutiger Zustand (Foto D. Šnejd, 2015).

Abb. 10: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Südostfassade des Hauses, Spätrenaissancegestaltung, vom Anfang des 17. Jahrhunderts (Zeichnung L. Vejvodová, 2015).

Abb. 11: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Haus, Südostfassade, Frühbarockgestaltung noch aus dem 17. Jahrhundert (Zeichnung L. Vejvodová, 2015).

Abb. 12: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Südostfassade des Hauses, Eckrustikdetail (Foto D. Šnejd, 2015).

Abb. 13: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mühlenhaus, Hoffassade, rechts eine analytisch angedeutete Baufuge zwischen den Etappen aus dem 16. und Anfang des 17. Jahrhunderts (Foto D. Šnejd, 2015).

Abb. 14: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mühlenhaus, Teil der Wasser- (Nordwest-) Seite und der anliegenden Hausfassade mit ausgezeichneten Funden, Ansicht von Westen (Foto D. Šnejd, Zeichnung L. Vejvodová, 2015).

Abb. 15: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mühlenhaus, Ansicht des Nordteils der Wasser- (Nordwest-) Seite mit ausgezeichneten Funden (Foto D. Šnejd, Zeichnung L. Vejvodová, 2015).

Abb. 16: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Saaldecke im Obergeschoss (Foto J. Bloch, 2015).

Abb. 17: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, oberer Flur mit Eingang in den Kammerteil des Hauses (Foto J. Bloch, 2015).

Abb. 18: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Kammerteil, Obergeschoss, Roko-koausschmückung, Detail. In der Partie unter der Decke ein Fragment der anspruchsvolleren malerischen Dekorierung; es ist gut deutlich, dass die spätere Decke die Malerei nicht respektiert (Foto H. Rýcová, 2013).

Abb. 19: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mühlenhaus, Obergeschoss, Innenraum, Schwelle des Durchgangs zum Abort und der Mauerwerkblock zeigen deutlich die Höhe des oberen Fußbodens vom Mahlgerüst, das an der wasserseitigen Mauer stand. Das heutige Fenster ist im Fensterbrust-mauerwerk aus dem 17. Jahrhundert durchgebrochen, die Fensterbrüst-erhielt sich ihre ursprüngliche Gestalt (Foto J. Hansová, 2015).

Abb. 20: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mühlenhaus, Blick in den Abort-raum, rechts deutlicher Abdruck nach dem Sitzteil, eine Ablegenische und vermauerte Lüftungsöffnungen(?). Die Blende links ist neuzeitig (Foto D. Šnejd, 2015).

Abb. 21: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Dachraum, in die Dachkonstrukti-on aus dem 17. Jahrhundert wurde in der ersten Hälfte des 20. Jahrhun-derts die Kunstmühlentechnologie eingebaut (Foto J. Bloch, 2015).

Abb. 22: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, Mauer mit manieristischem Ab-schluss beim Kornspeicher (SOA Třeboň, Abt. ČK, Bestand Fotosammlung, Inv.-Nr. 2451, Foto J. Wolf, nicht datiert).

Abb. 23: Staré Dobrkovice, Mühle Nr. 1, illustrierende Darstellung der Mühlenhausgestalt während des Vorhandenseins der Mühlräder (Zeich-nung J. Pešková).

(Übersetzung J. Noll)

USEDLOST ČP. 21 NA FRÝDŠTEJNĚ PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ HISTORIE

A STAVEBNÍ PODOBY VENKOV- SKÉHO DOMU Z POLOVINY

17. STOLETÍ

TEREZA KONVALINKOVÁ – MARTIN OUHRABKA

ÚVOD

Oblast Pojizeří a Českodubská je známá výskytem ar-chaické formy roubeného domu s vysokým blokem světni-ce a navazujícím patrovým hospodářským dílem. Již dří-ve byly tyto objekty s předpokladem výstavby do 16. a 17. století mapovány a různou měrou dokumentovány.¹⁾

V nedávné době se však relativně nečekaně podařilo na okraji zkoumané oblasti nalézt dalšího zástupce této stavební vrstvy – dům čp. 21 na Frýdštejně, jehož jádro bylo postaveno již v první polovině 17. století. Pro oblast celého Libereckého kraje se tak v současné době jedná o jednu z nejstarších dendrochronologicky datovaných staveb venkovské architektury, dochovanou navíc v po-měrně autentickém stavu. Objevení tohoto objektu je jen dalším dokladem mimořádné důležitosti provádění plošných průzkumů vesnických sídel, které nutně vede k bližšímu poznání a hlavně zdokumentování cenných zástupců lidové architektury, které stále existují, ale ra-pidním tempem nevratně zanikají. Usedlost čp. 21 není kulturní památkou, ani součástí památkové zóny, tudíž se na ni nevztahuje žádná ochrana, ani možnost ovliv-nit její budoucí úpravy. Proto je jedním ze smyslů tohoto příspěvku popsat a zachytit stavebně-konstrukční řešení domu a interpretovat jeho vývoj.

Dům čp. 21 zde mimo jiné reprezentuje vývoj venkov-ského stavitelství v průběhu 17. až 20. století, tedy od nej-starší dosud známé formy roubeného domu v tomto regio-nu přes mladší typicky klasicistní úpravy v rámci otopné-ho zařízení a hospodářské části, až po některé novodobé degradující úpravy průběhu druhé poloviny 20. století.

STRUČNÝ NÁSTIN VÝVOJE LOKALITY

Obec Frýdštejn se nachází na jižním okraji okresu Jablonec nad Nisou. Sídlo, situované nad pravobřežními svahy údolí Jizery, se rozkládá v těsné blízkosti výrazné-ho geologického zlomu a rozvodí dvou drobných vodotečí. Směrem k Hodkovicím je oblast odvodňována Bezděčín-ským potokem, vytvářejícím mělké široké údolí. Jihový-chodně směřuje Frýdštejnský potok, který po zaříznutí do hlubokého údolí prudkým spádem protéká pod hradem Frýdštejn k Malé Skále.

Katastrální obec Frýdštejn vznikla jako nová správní jednotka sloučením menších vsí a rozptýlených osad v po-slední třetině 18. století v rámci úprav prováděných během

vzniku Josefského katastru.²⁾ Název obce, užívající se okolo poloviny 18. století, souvisí se stejnojmenným hradem³⁾ nacházejícím se na jejím katastru, ale také s delší správní tradicí v podobě příslušné rychty Frýdštejn. Pro starší vývoj lokality je však nutné sledovat dějiny předchozí vsi v podhradí označované jako Zásada. V té se kromě zkoumaného objektu nacházelo i sídlo zmíněné rychty.⁴⁾

První konkrétní zmínka o vsi vzniklé na zázemí hradu pochází z roku 1540, kdy kupuje Jan z Vartenberka: „Frýdštajn zámek, dvůr poplužní s poplužím, městečko Hodkovice a dále vsi Zásada, Vranov, Křížky (...) za 2 300 kop českých.“⁵⁾ Jan z Vartenberka pravděpodobně velmi záhy ruší a rozprodává zmíněný poplužní dvůr osedlým v Zásadě, což dokládají Registra panství frýdštejnského k roku 1547: „Zámek Frýdštajn: Item při téměř zámku jest nětco štěpův, ale vohrady žádné není. Když se ovotce obrodí, bývá na nich okolo pěti sudův jablek. Item při téměř zámku byl dvůr s poplužím nevelikým, neb jest věc hornatá, kteráž jest skrz pana Jana z Wartenberka dobré paměti lidem pod platy dědičné a stále rozprodán.“⁶⁾ Vesnice Zásada tedy jistě existovala již před rozdělením poplužního dvora hradu Frýdštejna ve 40. letech 16. století. Registra zmiňují k roku 1547 v Zásadě celkem 6 osedlých – Wogtiecha rychtáře ze Zásady, který z poplužního dvora „koupil dvůr sedmi kopami záhonův a s dvojími hony za 12 kop gr.“, dále Jana Pyssu, který koupil „kus roli podle vymezení za 5 kop gr.“ a shodně za 5 kop gr. získal kus rolí Urban tesař i Jan Girzikuow. Z dalších osedlých jsou zde zmíněni Wondreg Zumr a Kasspar.⁷⁾

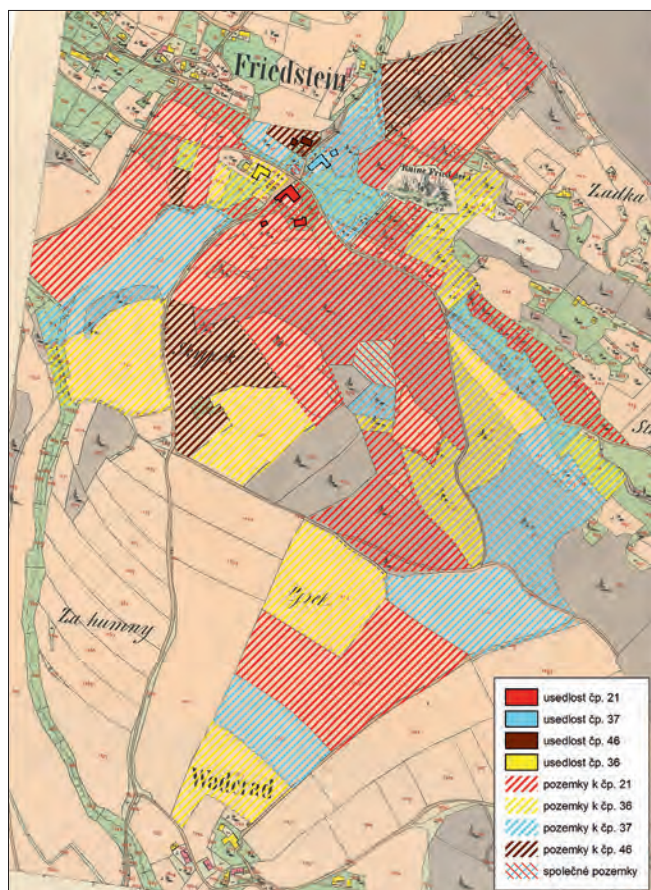
Urbář k roku 1567 (respektive 1590)⁸⁾ zachycuje v Zásadě již 14 usedlostí, dle jmen však bez prokazatelné souvislosti a návaznosti k osedlým z roku 1547.

Po třicetileté válce dochází k úbytku obyvatel – soupis poddaných⁹⁾ uvádí k roku 1651 pouze 20 obyvatel v celkem sedmi usedlostech (čtyři sedláci, jeden zahradník a dva chalupníci). Obdobnou situaci můžeme sledovat v Berní rule k roku 1654.¹⁰⁾ Ta dokládá celkem deset usedlostí, z nichž pět je selských, tři chalupnické a dvě pusté. Urbář 1657¹¹⁾ potvrzuje o tři roky později devět usedlostí, jedna z pustých pravděpodobně již zcela zanikla.

Tereziánský katastr uvádí k roku 1713 v Zásadě celkem 11 hospodářů, revizitace k roku 1750 zaznamenává mírný nárůst na 13 hospodářů.¹²⁾

Obr. 1: Frýdštejn (okres Jablonec nad Nisou), výřez z mapy tzv. císařského otisku stabilního katastru z roku 1843, usedlost č. 21 vyznačena šipkou (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru [dále jen ÚAZK] v Praze).

Obr. 2: Frýdštejn, grafické vymezení původního rozsahu usedlosti č. 21 (šrafovaně), s barevným rozlišením držby po rozdělení majetku Václavem Matoušem svým synům v letech 1788 a 1804 (ÚAZK v Praze; úprava V. Vrabec, T. Konvalinková).

V rámci josefinských katastrálních úprav dochází k ustavení nové katastrální obce Frýdštejn, která v sobě zahrnuje tehdejší vsi Zásada (nově s názvem Frýdštejn), Kaškovice, Voděrady a Roudný.

Josefský katastr uvádí v celkovém úhrnu pro katastrální obec Frýdštejn 35 čísel popisných.¹³⁾

Schallerova topografie zaznamenává k roku 1790 celkem 33 čísel popisných,¹⁴⁾ J. G. Sommer uvádí do roku 1834 nárůst na 45 domů a 344 obyvatel.¹⁵⁾

Jasnější představu o urbanistické struktuře, rozsahu a podobě obce pak přináší mapové výstupy stabilního katastru k roku 1843. Rozptýlenou zástavbu, determinovanou převážně členitým terénem, tvořily z větší části spalné objekty.

HISTORIE DOMU

Za nejstarší relevantní zmínku,¹⁶⁾ kterou lze díky návaznosti pozdějších zápisů spojit s existencí usedlosti v dnešní lokaci, můžeme považovat urbář z roku 1547. V něm je zmiňován v soupisu panství Jana z Vartenberka z roku 1540 **Vojtěch (Wogtiech) rychtář**, který z poplužního dvora „koupil dvůr sedmi kopami záhonův a s dvojími hony za 12 kop gr.“ Díky rozsahu své usedlosti patří k nejmajetnějšímu obyvateli tehdejší vsi Zásada a ze svého majetku tehdy odváděl úroky 46 grošů na sv. Jiří, 46 grošů na sv. Havla a dvě slepice ročně.¹⁷⁾

Kolem roku 1575 Vojtěch umírá a usedlost (rychtu)

kupuje od pozůstalé macechy, bratří a sester téhož roku syn Matouš, psaný již s přídomkem **Matouš Vojtíšků** (Wojtissků) za celkovou sumu 150 kop, které splatil roku 1584.¹⁸⁾ Tentýž Matouš pravděpodobně vlastnil v Zásadě ještě další menší, blíže neznámou „chalupu s kopaninami i příslušenstvím vším“, kterou prodává roku 1577 za 34 kop Pavlu jinak Pavlíkovi.¹⁹⁾ Matouše „starého rychtáře“ potvrzuje i urbář datovaný k roku 1567 (respektive 1590). Tehdy odvádí jako nejbohatší z celkem 14 usedlostí v Zásadě úroky 2 kopy a 2 groše a 2 slepice k tomu. Zároveň musí platit po 19 groších úroků z panských rolí, které má ve svém užívání.²⁰⁾ Roku 1594 přikupuje Matouš od vrchnosti další kus role „při zámku Frýdštejnským“ za 100 kop, které splatil roku 1606.²¹⁾

Hned roku 1608 kupuje usedlost Matoušův syn **Jan Vojtíšků** (Wojtiskuw) za celkovou sumu 300 kop. Matouš Vojtíšků umírá následujícího roku 1609 a syn Jan vyplácí jednotlivé splátky převážně do sirotčí kasy na pozůstalé sourozence. Roku 1625 přikupuje Jan Vojtíšků statek od Jana Hyble (Hyblerovský statek) se vším příslušenstvím za 150 kop, které ihned složil.²²⁾ Z navazujících ani doplňujících zápisů se bohužel nepodařilo zjistit rozsah ani poloha tohoto statku. Z pozdějších zápisů však vyplývá, že statek se tímto stává dědičnou součástí usedlosti. Mladší vpisky z roku 1626 do urbáře Českodubského panství²³⁾ uvádí vlastníka usedlosti Jana Matouše.²⁴⁾ S velikou pravděpodobností se jedná o výše uvedeného Jana Vojtíška, který je nově označován dle jména svého otce, tzn. jako Jan Matoušův. Vzhledem k tomu, že v tomto období ještě nejsou příjmení zcela ustálena a souvislá řada zápisů k usedlosti nenaznačuje, že by usedlost mezi lety 1625 a 1626 byla prodána či došlo k jiné změně majitele, lze předpokládat, že se jedná o tutěž osobu a příjmení Matouš již od této doby patří všem následujícím generacím rodu. Jan Matouš, stále nejbohatší sedlák v Zásadě má na sebe svedeny ještě další dva grunty, ze kterých platí vrchnosti pravidelné úroky. K tomuto období se k usedlosti stále váže i funkce rychty, která není již z následujících zápisů jednoznačná.

Další změna majitele nastává v roce 1648. Nezvykle

Obr. 3: Frýdštejn, usedlost čp. 21, pohled od severu, přelom 19. a 20. století. Na historickém snímku je dobře patrný průběh severozápadní pavlače a obvodové zdivo obytného dílu předstupující před dochovaným roubeným věncem polopatra (soukromá sbírka, nedatováno).

Obr. 4: Frýdštejn, usedlost čp. 21, pohled od severovýchodu, počátek 20. století. Historické podobě střechy dominuje rozměrný kabřinec nad severozápadním štítem. Deponování stavebního materiálu nemá prokazatelnou souvislost se stavebními úpravami domu (fotografická sbírka Severočeského muzea v Liberci, foto R. Ginzel, nedatováno).

německy psaný zápis uvádí prodej usedlosti tehdejšímu rychtářem frýdštejnské rychty – Johanem Matoušem starším – svému synovi **Johanu Matoušovi mladšímu** za 200 kop.²⁵⁾ K roku 1651 je mu 33 let a patří stále mezi nejbohatší z celkem čtyř sedláků v Zásadě. K usedlosti jsou dále zapsáni manželka Anna (26 let), pacholek Jan Dlask (18 let), děvečka Anna Straková (18 let) a skotačka Mandalena Straková (12 let), všichni nekatolického vyznání.²⁶⁾ K roku 1653 přikupuje Jan Matouš blíže nespecifikovanou živnost od Jiříka Bílského za celkovou sumu 48 kop a 30 grošů, které splatil hned následujícího roku. Rozsah ani podobu této usedlosti zápis nepřibližuje, ještě v roce 1651 se však jednalo o pustý grunt.²⁷⁾ Berní rula uvádí k roku 1654 shodně sedláka Jana Matouše s 50

Obr. 5: Frýdštejn, usedlost čp. 21, celkový pohled od severovýchodu, 40. léta 20. století. Výřez z pohlednice zachycuje podobu domu po přestavbě střechy a vlevo později zaniklou stodolu (archiv Podještědského muzea v Českém Dubu, nedatováno).

Obr. 6: Frýdštejn, usedlost čp. 21, pohled od severovýchodu, stav domu ke konci 20. století (fotobírka NPÚ ÚOP v Liberci, 1987).

strychy rolí, z nichž na zimu osívá 24 strychů a na jaro 14 strychů, dále chová 3 potahy, 9 krav, 8 jalovic, 26 ovcí a 3 svině.²⁸⁾ Tento rozsah hospodářství byl přibližně dvojnásobný oproti ostatním usedlostem v Zásadě.

Dalším majitelem usedlosti včetně hyblerovského statku se v roce 1680 stává syn **Jan Matouš**, který ji kupuje za celkovou sumu 450 kop míšeňských, kterou splácí roku 1707. Zápis k tomuto převodu nám poprvé alespoň zčásti přibližuje vybavení usedlosti:

Přidavky ke statku jsou zde uvedeny následující: 11 včelích úlů společných s Václavem Hlubůčkem, 2 koně, 2 krávy, 2 roční jalovice, 1 letošní tele, 2 púty, 5 slepic s kohoutem, 1 vůz pod železy s řetězem, 1 pluh s železy, 1 brány s hřeby nabitými, 2 řezací stolice s kosířem, a mnoho dalších drobných hospodářských potřeb a vše co hřeb a hlína drží. Dále 18 korců nasetého žita, 1 korec a 2 větele pšenice, 1 korec na jaro vysetého žita, 1 korec 2 větele hrachu, 2 korce ječmene, 3 větele šošolky, 2 větele vikve.

Vejmínek odstupujícímu hospodáři byl ustaven na: byt a jednu komoru volný až do smrti, 2 větele pšenice, 5 korců žita, 2 větele hrachu, 2 větele ječmene, 3 kusy dobytka (2 roční jalovice a letošní tele) na synově obroku sobě chovati, až do smrti kousek role pro 4 korce (2 záhony pro zelí, 2 záhony pro len) s tím, že 2 záhony mu musí

držitel gruntu každoročně svým potahem zdělati, 4 úly včel, 1 jabloň, 1 hrušku červinkovou, 2 slívy sedmihradské v sadě, 1 krávu na hospodářově obroku.²⁹⁾

V roce 1710 kupuje usedlost se vším příslušenstvím syn **Jan Matouš** (v pořadí již čtvrtý) za sumu 500 kop, které splatil v roce 1721.³⁰⁾ Statek je dále prodán až v roce 1759 čerstvě zletilému synovi **Václavu Matoušovi** za sumu 750 kop míšeňských se splátkami až do roku 1787. O vzhledu a stavu usedlosti si můžeme udělat relativně jasnou představu díky podrobnému popisu v rámci kupní smlouvy a ustavení výměnku. Jako přídatek je zmíněno následující vybavení: domácí potřeby všechny železné i dřevěné, rolnický, všechny pluhy, brány háky i vozy, pár koní i s chomoutama, dva voly tažný, hovězího dobytka jednu krávu, jalového dobytka čtyři kusy, dvě kozy.

Vejmínek na té živnosti by měli prodávající tento: „byt svobodný i s manželkou bez ublížení až do smrti, světničnou komoru a v ní kachle aby v ní mohl zatopit hospodářovým dřívím beze všeho odporu, nahoře zadní komoru, dvě krávy a dvě kozy na hospodářově obroce chovati a čelátku stravovati, kousek louky pro přilepšení svého dobytka, polovici pod strouhou a na travě sena bez odporu byly. Za sobě užití pod slivovým kousek palouku pro vaření něco sazeti, co nebožtík vejminík mněl, jeden větel lněného semena sít do (...) do ročně, tož i záhony pro zelí každý rok též i slepice sobě chovati, stromové co je na ty živnosti naše štěpový a nebo planý když pánbů nadělí šťavnatý díl ze všeho, když bych seno svým potahem nahoru vyvozit při tom (...) a setýho obilí žita 10 korců ječmene 2 korce hrachu 1 větel hospodář davati každý rok za časů obou dvou vejminíků po smrti pak jednoho jen polovic vejminku davati povinen bude.“³¹⁾

Veliký zvrat v historii držení usedlosti nastává v letech 1788 a 1804, kdy Václav Matouš rozděljuje statek mezi své syny **Josefa, Franze a Petra**. Ze zápisů k roku 1788 vyplývá, že první dva díly Josefu a Franzovi prodal shodně za 150 kop. Rozloha podělených pozemků činila téměř shodně 25 jiter a 782, respektive 1015 sáhů. Povinností obou kupujících bylo splácet do sirotčí kasy svým sourozencům (Václav, Petr, Anna, Alžběta, Marie, Kateřina). Přidavkem k podílům dostali oba synové shodně po jednom koni, jedné krávě, jednom vozu s potřebami, jednom pluhu s třemi bránami a další 4 krávy každý jako závdavek k odchování pro své sestry. Dále si otec vymínil od každého syna ročně 3 a půl strychu žita, 1 strych ječmene, 1 větel hrachu, jednu krávu na hospodářovém obroce a pastvě (v případě, že by měl krávu ve svém příbytku, musí kupující dávat výměnkáři 2 strychy sena a strych otavy, 2 mandele žitné a 3 mandele ječné nebo ovesné slámy), část zahrady pro záhonky k pěstování brambor a zelí.³²⁾ Převod třetího dílu synovi Petrovi k roku 1804 již není tak podrobně popsán, navíc je zde nově zmíněn bratr Antonín.³³⁾ U všech tří prodejů jsou ve smlouvách uváděny pozemky pro postavení nových chalup – pozdějších domů čp. 37 (dnes č. 309), 36 a 26.

Po rozdělení usedlosti Václavem Matoušem není nadále jasné, který ze synů zůstal na statku hospodařit. Jisté je, že v roce 1843(5) usedlost čp. 21 prodává **Franz Matouš** (nar. 1822)³⁴⁾ **Franzu Müllerovi** ze Sestroňovic z domu čp. 1 za sumu 8600 zlatých.³⁵⁾ Tímto prodejem tedy končí třísetletá posloupnost vlastnictví této usedlosti rodem Matoušů.

K roku 1843 se díky zápiskům z tzv. Cejnarovy kroniky³⁶⁾ dochovalo velmi cenné svědectví o příchodu a práci měřičů tehdy vznikajících mapových podkladů stabilního katastru, kteří na Frýdštejně pracovali od května do června 1843, a byli ubytováni také v usedlosti čp. 21 v domě Franze Matouše.

„Do obce Frýdštejnské k měření gruntů přišli dne 24. května 1843 a to byly následující osoby pan Martin Podlanetz inženýr a jeho žena a dítě a služka, ten měl kvartýr v domě Frantz Matouše N. C. 21 ve Frýdštejně. A pak inženýru adjunt pan Karel Bolasek ještě svobodný, měl u sebe sestru a matku, ten měl pro sebe kvartýr v domě Maxmiliána Procopa N. C. 52 též ve Frýdštejně. Pak ti nad pravené inženýři měli při sobě k pomoci od regimentu Balambiny 3 muže sprostých vojáků k přenášení od mezníku k mezníku korouhly, ti měli pro se kvartýr v domě Václava Matouše N. C. 46. Bylo 5 osob mužských, kteří při měření pracovali, a 4 jejich ženské osoby a 1 dítě. Nim se postele k líhání dání musely, též i také, jak tu dlouho byli, k palivu k jejich potřebě dříví se dání muselo, a inženýrovo každodenně 2 žejdlíky smetany a 1/2 libry másla, 10 vajec se od sedláků přidávalo, a adjuntovi každodenně 14 × v stříbře peněz se od obce přidávalo, a těm 3 vojákům na místo zdraví dávání se každodenně platilo 1 f 12 × v stříbře a dříví také k palivu se nim dalo.

Titě nad pravené měřiči začali svou první práci dne 24. Máj odpoledne signáry sázeti po polích a pak začali ze stolků měřit a ještě ku pomoci nim každého dne se muselo přidati od obce 6, 8 a i 10 nádeníků, ti měli denně platu 14 × c. m. jediná osoba. Pak s tím měřením tu v obci Frýdštejnské sedlskýma gruntů a přitom i panské lesy Borek a Vransko na náklad obecní se změřilo, dne 26. Juny byli docela hotovi. A strávili tu v obci 32 dní od přijití až zas do odjití. Ti měřiči a nádeníci za ten čas obecní sousedstvo koštovalo 200 f v stříbře.“³⁷⁾

Stabilní katastr zachycuje k roku 1843 usedlost se třemi objekty – hlavní objekt, stodola a menší hospodářská stavba v zahradě. Hlavní dům je zakreslen na půdorysu písmene L. Jeho jihovýchodní díl je vyhodnocen žlutou barvou jako spalný, zbytek domu červeně jako požárně zabezpečený. Při severozápadním okapovém průčelí je patrné rozšíření půdorysu vykousnutým nárožím, při jihovýchodním nároží jihozápadního dílu je zakreslena mírně předstupující drobná přístavba k základnímu půdorysu. Jihovýchodním směrem od hlavního domu je situována stodola (vyhodnocena žlutě jako spalná). Stodola má jednoduchý obdélný půdorys, rozšířený při severovýchodním nároží. Dále, jihozápadně od usedlosti, stojí další spalný objekt, pravděpodobně seník či sušárna ovoce. Indikační skica zachycuje usedlost beze změn, uvádí ještě původního majitele Franze Matouše. Rozsah příslušejících pozemků (lesy, pole, louky) je i po rozdělení značný.

Franz Müller (1796–1871) s manželkou Annou (1793–1869) vlastní usedlost pouze několik let, v podstatě obřatem ji prodává roku 1849 svému synovi **Václavovi** za 3 000 zlatých s ustavením výměnku a s nárokem na čtyři dojné krávy a dvě jalovice pro svoji ženu Annu a na dva javory, jeden jasan a jeden buk pro sebe.³⁸⁾

Václav Müller kupuje těsně před smrtí parcelu č. 381, na které stojí hrad Frýdštejn za 600 zlatých rak. č. Václav Müller se dokonce angažuje v nově a neúspěšně vznikajícím

Obr. 7: Frýdštejn, celkový pohled na současnou situaci usedlosti čp. 21 od východu (foto I. Peřina, červen 2015).

cím okrašlovacím spolku za záchranu hradu.³⁹⁾ Po smrti Václava Müllera v roce 1892(8), který měl s manželkou Kateřinou celkem devět dětí: Marii (nar. 1854), Annu (nar. 1857), Kateřinu (nar. 1860), Václava (nar. 1862), Josefa (nar. 1864, zemřel 1865), Františka (nar. 1866), Josefa (nar. 1868), Růženu (nar. 1871) a Adolfa (nar. 1874),⁴⁰⁾ dědi podíly na usedlosti tehdy žijící zletilí potomci Václav, Josef, František a Marie. Nezletilí potomci (Růžena a Adolf) mají uvedeno právo zástavní.⁴¹⁾ K roku 1894 se uskutečňuje prodej hradu Frýdštejn Klubu českých turistů za shodnou částku 600 zlatých.⁴²⁾ Nastupující hospodář **František Müller** (1866–1898) má se ženou Marií (roz. Samšovou)

dvě děti (Josefa, Martu, třetí František zemřel krátce po porodu). Po předčasné smrti Františka v roce 1898 si Marie bere jeho bratra **Josefa** (nar. 1868) a mají spolu ještě dvojčata Františka a Annu. Dcera Marta si v roce 1921 bere Jiřího Strnada z Bezděčína a mají spolu čtyři děti (Františka, Martu, Růženu a Janu).⁴³⁾ Následující zápisy se týkají ustanovování práv jednotlivých potomků Müllerových a Strnadových a ustavení výměnku pro Marii a Josefa.⁴⁴⁾ Rozdrobení usedlosti mezi více hospodářů mělo bohužel negativní následky – k roku 1944 je uvedena finanční pohledávka firmy J. Volman v Čelákovících⁴⁵⁾ na 220 tisíc korun a následně je firmě vloženo předkupní právo k pozemkovým parcelám p. č. 408 (les), 409 (role), 414 (role), 418 (les) a 419 (pastvina). V roce 1946 jsou také sníženy dávky výměnku pro Marii Müllerovou na polovinu. Roku 1954 je vloženo z důvodů nedo-

Obr. 8: Frýdštejn, boží muka situovaná při historické severozápadní hranici pozemků patřících k usedlosti čp. 21. Boží muka nechali opravit tehdejší majitelé usedlosti, což dokládá nápis: „Obnovení nákladem Františka a Marie Müllerových z Friedsteina r. 1893“ (foto T. Konvalinková, srpen 2015).

Obr. 9: Frýdštejn, celkový pohled na usedlost čp. 21 od jihovýchodu (foto T. Konvalinková, srpen 2015).

Obr. 10: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – severozápadní průčelí (foto T. Konvalinková, srpen 2015).

platků o výši 3 034 korun a 38 haléřů finančnímu odboru MNV v Turnově exekuční zástavní právo na čtvrtinu domu patřící **Františku Strnadovi** (druhou čtvrtinu tehdy vlastní jeho sestra Marta provdaná Lejsková, polovinu babička Marie Müllerová).⁴⁶⁾ Na členské listině JZD Frýdštejn je k 50. a 60. letům František Strnad stále uváděn jako vlastník domu čp. 21, navíc s největším podílem zemědělské půdy (14, 95 ha).⁴⁷⁾

POPIS OBJEKTU

Poloha usedlosti

Usedlost čp. 21 se nachází při křižovatce historické komunikace z Hodkovic nad Mohelkou na Malou Skálu, cesty vedoucí do Voděrad a přístupu k panskému sídlu. Umístění navazuje na delší kontinuitu zázemí hradu a s ní související existencí zástavby panského dvora a dřívější vsi Zásada. Areál, situovaný v blízkosti terénního zlomu, prudce se svažujícího do údolí Jizery, tvořil historicky jihovýchodní okraj intravilánu vsi. Usedlost v podobě do-

mu s hospodářským křídlem doplňovala samostatně stojící stodola, pomyslně uzavírající prostor dvora od jihu. Dům je orientován podélně s hlavní komunikací, tedy ve směru severozápad – jihovýchod. Prostor mezi ním a silnicí tvoří volná plocha vymezená od severovýchodu terasní zdí, na kterou navazuje zděná brána vjezdu přisazená severozápadnímu nároží domu.

Popis

Dům čp. 21 je převážně roubený, podsklepený objekt obdélného půdorysu, obracející se severozápadní štítovým průčelím, respektive hospodářskou částí k místní komunikaci. Objekt je v hospodářském dílu patrový, přičemž úroveň komorového patra dorovnáva v obytném dílu výška roubeného bloku světnice, navýšená nad stropem o roubený věnec polopatra. Mladší sedlovou střechu s mírným sklonem kryjí eternitové šablony. Vnitřní dispozice přízemí v zásadě vychází z trojdílného uspořádání, přičemž na světnici navazuje průchozí síň a chlévy. Obytný díl je v druhém traktu rozšířen o boční světničku a černou kuchyni. V patře navazuje na blok roubení obytného dílu prostor horní síně a dvoutraktově členěný komorový díl. Komunikační schéma domu doplňovala dvo-

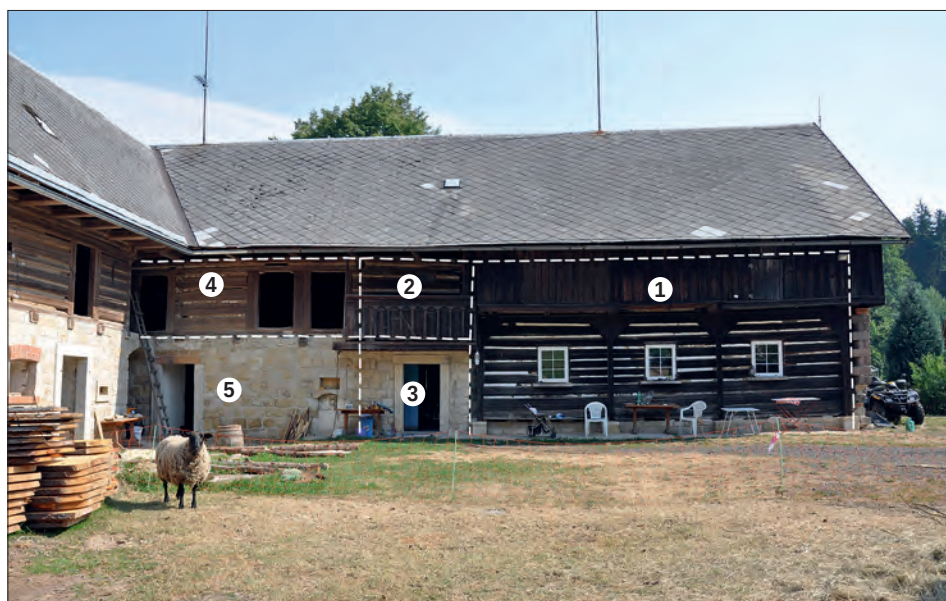
jice pavlačí, situovaných po obou podélných průčelích komorového dílu patra. K jihozápadnímu podélnému průčelí domu kolmo přiléhá mladší hospodářské křídlo, tedy objekt chlévů s roubeným komorovým patrem. Od obytného domu je odděleno průchozem pod průnikem střech.

Exteriér

Severovýchodní podélné průčelí se obrací do přístupového prostoru za vjezdovou bránou. Podoba průčelí vychází ze spojení vysoké hmoty obytného dílu a navazující patrové části. Obvodové zdivo přízemí, tedy v úseku chlévů, síně a kuchyně je složeno převážně z hrubě opracovaných pískovcových kvádrů. Zdivo včetně ostění otvorů nese zbytky vápenných omítek, respektive vápenných nátěrů. V rozsahu boční světničky navazuje neomítaná vyzdívka z tvárnic, která nahradila předchozí roubenou stěnu. Přízemí je pětiosé, přičemž centrálně umístěný vstup i okenní otvory lemují pravouhlá pískovcová ostění. U vstupu je navíc ostění kromě postranních pásek dekorováno v nadpraží reliéfem rostlinných motivů po stranách

středového ozdobného rámečku. Nad překlady okenních otvorů jsou umístěny odlehčovací oblouky, vyskládané z menších pískovcových kvádrů. V patře je v rozsahu komorového patra situována druhotně seříznutá a bedněním zaslepená pavlač. Na ni navazuje shodné bednění zakrývající horní část roubení obytné části, které je vůči lici zdiva v přízemí odsazené.

Jihovýchodní štítové průčelí je jednoúrovňové, zakončené pětibokým bedněným štítem. Spodní část člení trojice okenních os. Levá dvojice prosvětluje prostor světnice, pravé okno patří boční světničce. Neúměrně zvětšené obdélné otvory zaujímají trojdílná plastová okna. Roubenou stěnu světnice v celé ploše průčelí zakrývá plenta z neomítaných tvárnic, která v šířce boční světničky roubení zcela nahradila. Asymetričnost štítu je dána výrazným přesahem střechy s předsunutým seníkovým polopatrem nad jihozápadním průčelím. Přesah střechy před

Obr. 11: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – jihozápadní okapové průčelí s vyznačením historické dispozice: 1 – roubený blok obytného dílu s polopatrem; 2 – síň v patře; 3 – rozsah původní roubené síně v přízemí; 4 – komorové patro; 5 – prostor původně roubeného chléva (foto T. Konvalinková, srpen 2015).

štít doprovází charakteristické zdobené konce vaznic.

Na **podélném jihozápadním průčelí**, směřujícím do provozního dvora, je nejlépe rozeznatelné uspořádání domu. Při pohledu od jihozápadu zabírá pravou stranu prů-

Obr. 12: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – jihozápadní průčelí, část obvodové stěny patra. Vstupy do komory a síně v patře byly přístupné po pavlačí, dnes odříznuté a dochované v reliktu. Rybinové spoje v nároží zvýrazňují vápnem malované ondrejské kříže. Okapová vaznice v pravé horní části snímku byla původně umístěna v pozici pozednice (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

Obr. 13: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – detail vstupu jihozápadní komory (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

čelí vysoká roubená stěna samostatného bloku světnice. Hraněné trámy, spojované v nárožích oboustranným rybinovým plátem, spočívají na nízké omítané podezdívce ze sbíraného kamene a cihel. Výšku celého bloku světnice, včetně roubeného věnce, tvoří čtrnáct trámů (na jihozápadním průčelí je horní čtrnáctý trám odstraněn). Věncem horních dvou trámů vytváří v nároží odstupňovaný přesah. Stropní trámy procházejí v úrovni mezi devátým a desátým trámem. V levé části plochy stěny je patrné mezi osmým a devátým trámem prostupující zhlaví polenice. Pohledově uplatněné trámy jsou opatřeny tmavým nátěrem. Lokálně se dochoval starší tmavě zelený olejový nátěr. Spáry mezi trámy vyplňuje mech a řezanka přetažená nabílenou hliněnou vymazávkou. Zhlaví stropních trámů prostupujících stěnou podpírá subtilní rámová stolice (chceme-li podstávka). Dva stropní trámy světnice jsou zpříložkované (další dvojice přílozek je přisazena k příčným stěnám), přičemž výrazný přesah trámových přílozek nese visuté seníkové polopatro. Podklad bednění polopatra tvoří nízká rámová stolice, na kterou přímo dosedají krokve mladšího krovu. Plochu roubení prolamuje trojice obdélných okenních otvorů osazených novodobými plastovými okny. Po odstraněném obložení otvorů zbyly pouze v rozích okosené parapety. Roubená stěna v minulosti prošla řadou úprav. Osm spodních trámů včetně okenních otvorů pochází z mladší rozsáhlé výměny. Zároveň je mezi levým a středním okenním otvorem vložena čtveřice subtilnějších trámů nenavazující na rytmus skladby roubení.

Zbývá část průčelí se dá rozdělit do dvou úrovní. Zdivo přízemí, tedy v prostoru síně a chléva, složené z hrubě opracovaných pískovcových kvádrů je vůči roubení světnice mírně předsazené. Vstup do síně a chléva, stejně jako menší obdélné okno, lemuje pískovcová ostění. Od vstupu do chléva je dále k nároží domu vložena podélně orientovaná nízká valená klenba průchodu, zapřená mezi zeď chléva a přilehlého hospodářského křídla. Patro je v celé ploše rozsahu horní síně a komorového dílu roubené. Roubení ze sedmi hraněných trámů lícuje se zdivem přízemí. Na straně ke světnici jsou trámy načepované do svislého sloupku. Na západním nároží jsou trámy propojené nepravidelně provedenými rybinovými pláty. Přirozeně ztmavlý povrch trámů bez dodatečných nátěrů doprovází bílá hliněná vymazávka spár. Plochu roubené stěny prolamuje čtveřice otvorů. Při pohledu od jihozápadu se v pravé ose nachází mezi pátým a šestým trámem prořízlé sýpkové okénko. Vlevo od okénka je patrný průchod zhlaví trámů odstraněné vnitřní příčky. Střední dvě osy patří sdruženým vstupním otvorům vedoucím do současného otevřeného prostoru v patře. Levý dveřní otvor někdejší komory, který je opatřen trámovou zárubní, zakončuje sedlový průřez překladového trámu roubení. V něm je zároveň seshora proříznut úzký horizontální otvor. Prahový trám roubení je ve vstupu znatelně prošlapán. Pravý, těsně přisazený mladší dveřní otvor vede k ústí vnitřního schodiště. Má subtilnější trámkovou zárubeň a překlad šestého trámu roubení s rovným mělkým průřezem. Naopak profil prahového trámu je v průchodu výrazně snížen. Trámy roubení jsou do zárubní začepovány. Svakové dveře v obou otvorech byly v nedávné době odstraněny. Krajní levou osu představu-

je dveřní otvor zadní komory, prakticky totožně provedený s levým ze sdružených otvorů. Tentokrát však bez větracího otvoru v nadpraží. Na vnitřní straně osazené svakové dveře jsou z lícové strany pobity diagonálně sesazenými prkny. Dveře nese na rubu umístěná dvojice pásových závěsů a zajišťuje poškozený nekapotovaný zámek na lístkové tvarovaném plechu. Klíčová díрка je na lícové straně chráněna plechovým štítkem. Nad ním je přibita dvojice oček s navázaným řetězem. Zprava se k zárubni přimyká prník zhlaví šestice trámů příčky komory provázaných rybinovým plátem s druhým až pátým trámem roubení (prahový trám a dvojice horních trámů je průběžná). Konce zhlaví trámů příčky zdobí vápnem malované ondřejské kříže. Obsluhu prostor v patře umožňovala předsazená pavlač. Z původního rozsahu se do současnosti dochovala pouze v rozsahu horní síně, přičemž torzo je jen obtížně přístupné. Na horní trám roubení dosedají stropní/vazné trámy, vytvářející výrazný přesah nesoucí okapovou vaznici. Do pozice okapové vaznice byla vysunuta někdejší pozednice. Před levou část průčelí předstupuje kolmé křídlo, které bylo navíc v přízemí rozšířeno utilitární přístavbou (v současnosti odstraněnou). Toto rozšíření si vyžádalo odstranění většiny průběhu pavlače.

Severozápadní štítové průčelí, otočené k místní komunikaci, je dvouúrovňové, zakončené bedněným štítem. Cihelná, vápenocementovou omítkou natažená zeď chléva, je vůči patru mírně předsazená (odlišná struktura zdiva, oproti zbytku přízemí, souvisí s vložением segmentových klenb v interiéru chléva). Trojice obdélných okenních otvorů má parapety a segmentové záklenky provedeny z lícových cihel. Z roubené stěny patra se pohledově uplatňuje pět hraněných trámů v nárožích provázaných oboustranným rybinovým spojem. Zhruba v levé třetině plochy roubení je patrný průchod zhlaví trámů vnitřní mezitraktové příčky. Trojúhelná plocha štítu je rozšířena v jihozápadním směru o bedněnou plochu kryjící prostor pod napojením střech domu a hospodářského křídla. Mezi jihozápadní nároží a štítovou stěnu hospodářského křídla je vloženo pískovcové ostění branky. Dvojice jednoduchých čtyřbokých sloupků vynáší segmentově probraný překlad složený ze dvou kusů pískovce.

INTERIÉR

Přízemí

Vnitřní uspořádání přízemí vychází z trojdílného řešení. V tomto případě je základní rozvržení světnice, průchozí síň a chlév, přičemž obytný díl je historicky vystavěn v dvoutraktovém uspořádání s přilehlou boční světničkou a černou kuchyní.

Síň

Ze severovýchodního průčelí se vstupem vchází do síně, základního komunikačního uzlu, který zpřístupňuje boční díly dispozice přízemí a po schodištích patro a sklep domu. Místnost obdélného půdorysu byla později dále druhotně přepažena. Šířka byla zúžena vložением podélné příčky. Vzniklý prostor navazuje na schodiště do patra a zaklenutý prostor za schodištěm. Dále je síň příčně přepažena dvojicí sádkartonových příček. Čtveřice

stropních trámů nese jednoduchý prkenný záklop. Podlahy tvoří cementová mazanina.

Severovýchodní stěna síně je vyzděna z pravidelně opracovaných kvádrů, nesoucích stopy vápenných omítek a nátěrů. Šikmá špaleta hlavního vstupu je segmentově zakončena záklenskou z drobných pískovcových kvádrů. Jihovýchodní stěna je v delším průběhu zděná z pravidelně opracovaných bílých kvádrů a v úseku od vstupu do světnice k obvodové stěně roubená. V levé (severovýchodní) části je umístěn provizorně zabetonovaný otvor vstupu do černé kuchyně, lemovaný mohutným pravoúhlým pískovcovým ostěním. V pravém (jihozápadním) úseku se nachází vstup do světnice s trámkovou zárubní. Navýšení podlahy světnice vůči síni vyrovnává kamenný stupeň. Masivní dveře (otvírané do síně) na pásové závěsech jsou kombinovány ze svislého rubu a klasicistně členěného rámového líce uplatňujícího se v interiéru světnice. Líc dveří je členěno do čtyř polí s kazetami vyřezávaných „sluncí“ a vertikálně rozdělený iluzivní klapačkou. V lícovém rámu dveří zbyl otisk zámku a profilované madlo. Zároveň je ze světnicové strany zdobena okosením s výběhy a vruby a profilovanou římsou v nadpraží. Jihozápadní stěna je zděná omítaná. Šikmou špaletu zadního vstupu do síně zakončuje segmentový záklenek. Severozápadní stěna je opět vyzděna z opracovaných pískovcových kvádrů. Zmiňovaná příčka, podélně dělicí půdorys síně, je složena z pálených cihel na vysokém soklu z opracovaných pískovců. V pravé (severovýchodní) části příčky jsou novodobé dveře, v jednoduché zárubni vedoucí do prostoru vyděleného z přední části síně. Tuto plochostropou místnost prosvětluje obdélné okénko se šikmou špaletou. Naproti vstupu se nachází segmentově zaklenutý výklenek. Mezi stropními trámy se při severozápadní obvodové stěně zachovala část trámu identifikovatelná jako pozůstatek roubené stěny. Od navazujícího schodiště do patra odděluje tuto místnost stěna z pálených cihel. Na schodiště vedou ze síně jednoduché svislé dveře. Jedenáct výrazně ochozených pískovcových stupňů schodiště je vsazeno mezi zdívo severozápadní stěny síně a podélné příčky. V jihozápadním koutě síně nalezneme podezděný klenební pas. Zazdívkou je osazena

Obr. 14: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – světnice, pohled na vstup ze síně a průchod poletnice pod zaomítaným povalovým stropem (foto M. Ouhrabka, srpen 2015).

Obr. 15: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – světnice, soudobá kuchyně vymezuje prostor dřívější pece a kamen. Vpravo vstupy do černé kuchyně a boční světničky (foto M. Ouhrabka, srpen 2015).

novodobými dveřmi vedoucími do prostoru zaklenutého jedním polem placové klenby. Zde je umístěno schodiště do sklepa a bývalý vstup do chléva. Levou část tohoto prostoru, prosvětlenou okénkem se šikmou špaletou, zabírá vložený záchod. Vstup do chléva lemuje pískovcové ostění s uchy. Novodobými dveřmi se v současnosti vstupuje do koupelny vložené do prostoru chléva. Vstup do sklepa je opatřen mohutným pravoúhlým ostěním. Zdivo včetně ostění pokrývá vápenná omítka se světle modrým vápenným nátěrem.

Světnice

Rozlehlá místnost obdélného půdorysu o rozměrech 6,6 × 9,3 m a výšky 2,7 m je přístupná z jihozápadní části síně. Povalový strop, včetně čtveřice pohledově uplatněných stropních trámů, zakrývá omítka házená na rákos.

Obr. 16: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – detail vstupních dveří světnice (foto M. Ouhrabka, srpen 2015).

Původní dvojice trámů byla zesílena dvojicí příložek a doplněna o dvojici stropních trámů při příčných stěnách. Roubení je opatřeno tmavě zeleným až černým nátěrem doprovázeným nabílenými spárami. V přední části místnosti je osazena nehraněná polenice, vedená rovnoběžně se stropními trámy. V místě původního otopného zařízení a pece, tedy v severním koutě místnosti, je vestavěna linka novodobé kuchyně. Podlaha je v celé ploše zakryta velkoformátovými deskami a kobercem. Mezitraktová zeď je omítnuta. Při pohledu od jihozápadu se v pravé části nachází vstup boční světničky. Otvor bez výplně lemuje profilovaná obložka. Dále vlevo je situován prostý vstupní otvor kuchyně, osazený kombinovanými dveřmi. Rámový líc člení čtveřice kazet a vertikální lišta. Jednoduchý svlakový rub se srdcově zakončenými pásovými závěsy je opatřen krabicovým zámkem. Jihovýchodní obvodová stěna je v plném rozsahu roubená. Pohledově se uplatňuje osm trámů. Plochu stěny značně narušilo vložení velkoformátových oken a radiátorů ústředního topení. V jihozápadní roubené obvodové stěně se pohledově uplatňuje sedm trámů, přičemž horní trojice je nehraněná. Spodní část stěny zakrývá předsazený omítaný sokl.

Severozápadní vnitřní příčná zeď je částečně zděná. Vrchní část v úrovni od nadpraží vstupu tvoří trojice průběžných nehraněných trámů. Spodní část v úseku vpravo od vstupu (v místě historických otopných zařízení) je vyzděna a hladce omítnuta. Vlevo pak stěna pokračuje trojicí hraněných trámů na vysokém omítaném soklu. Spodní nehraněný trám roubení je nad vstupem částečně ztesán.

Obr. 17: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – černá kuchyně, mladší zazdívka nízký topeniště (foto M. Ouhrabka, srpen 2015).

Plocha s výraznými výběhy odpovídá rozsahem šířce dveřního otvoru a zárubně.

Světnička

Světnička v bočním traktu obytného dílu je místnost úzkého obdélného půdorysu se stropem nesoucím omítaný rákosový podhled. Strop je proti světnici mírně snížený, naopak podlaha je se světnicí ve stejné úrovni.

Kuchyně

Někdejší kuchyně je klenutá, průchozí místnost obdélného půdorysu navazující v bočním traktu obytného dílu na světničku. Zděné konstrukce včetně klenby zakrývá hladká vápenná omítka. Vstup ze světnice ústí do krátké segmentově zaklenuté šije se dvěma kamennými stupni, které vyrovnávají nižší úroveň podlahy kuchyně. Samotná valeně zaklenutá místnost je zhruba ve třetině druhotně rozdělena subtilní zděnou příčkou do dvou prostor. V přední menší části se nachází v obvodové stěně okenní otvor se šikmou špaletou a segmentovým záklenkem. Okenní otvor doprovází pětiboká klenební výseč, narušená vložení zmiňované příčky. Obvodovou stěnu předstupuje tenká omítaná plenta. V jihovýchodní příčné stěně je umístěna hluboká segmentová nika. Do zadní prostory kuchyně se vchází skrz vloženu příčku prázdnou zárubní. V obvodové stěně se nachází druhý okenní otvor, opět doprovázený pětibokou klenební výsečí. Vpravo od něj nalezneme hluboký segmentově zakončený výklenek. Jihozápadní stěnou prostupuje půlkruhový oblouk záklenku topeniště.

Obr. 18: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – boční prostor síně, dochovaný stropní trám a část obvodové stěny původního roubeného chléva (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

To je zaslepené mladší cihelnou zazdívkou s obslužným otvorem vložené udírny a dále otvorem na vybírání sazí. Po odstranění pece a kamen došlo k přezdění zadní stěny niky. V pravé části niky se dochoval přisvětlovací výklenek a část podesty. Na prostupující oblouk niky topeniště reaguje v klenbě široká pětiboká výseč. Její levý bok je částečně narušen úpravou po průchodu odstraněného kouřovodu. V čelní stěně severozápadní stěně se nachází vstup do síně, uvozený šikmou segmentově zakončenou špaletou. Mladší rámové dveře s válcovými závěsy byly v horní části proskleny.

Chlív

Prostory chléva zabírají celý hospodářský, tedy severozápadní díl domu. Jednoduchý prostor obdélného půdorysu s osmi poli podélně do kolejnic kladených segmentových kleneb je přístupný vstupem z jihozápadního průčelí. V jižním koutu je vložena sádkartonová vestavba koupelny, přisazená na vstup ze síně. V ose proti vstupu ze zápraží se nacházel druhotně zvětšený a později zazděný otvor v místě původního chlévového okna. Zdivo složené především z nepravidelně opracovaných pískovců pokrývají zbytky vápenných omítek. Trojice okenních otvorů v severozápadní stěně má mírně šikmé špalety s rovným překladem.

Sklep

Sklep v suterénu zpřístupňují schody, situované v zákrutu schodiště do patra. Osm pískovcových stupňů ústí pod krátkým segmentovým záklenkem do vstupu s pravouhlým pískovcovým ostěním. Dveřní otvor se do místnosti obrací mírně šikmou, segmentově zakončenou špaletou. Samotný sklep je obdélná prostora, situovaná pod síní v příčné orientaci s půdorysem domu, který v severovýchodním směru mírně předstupuje. Zdivo z pravidelně opracovaných kvádrů nese zbytky vápenných nátěrů i omítek. Stejně tak i valená klenba složená z menších pískovcových kvádrů. Zhruba v její střední části proniká klenbou od severovýchodní strany prakticky trojboká výseč. Krátké, ale výrazné hrany kápě vyběhající od stěny dávají výseči náznak pětiboké varianty tvaru. V místě, kde docházelo ke kolizi se dveřmi vstupu, je průběh klenby nepravidelně probrán v náznaku poloviny pětiboké výseče. Na otvírání dveří (vlevo dovnitř) reaguje i stěna,

Obr. 19: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – interiér sklepa (foto M. Ouhrabka, červen 2012).

kteřá v rozsahu výseče ustupuje od ostění nepravidelně šikmo k náběhu klenby. Podlahu tvoří pravidelné pískovcové desky, které vytvářejí ve střední části mělký bazén, odvádějící výlev spodní vody drenážním systémem mimo dům. Při severozápadní stěně, respektive vrcholu klenby, vede krátká šachta větracího/manipulačního otvoru ústícího za podezdívkou na podélném průčelí domu. Na opačné straně v jihozápadní stěně se vlevo od vstupu nachází segmentově zaklenutý odkládací výklenek.

Patro s komorami

Podoba a uspořádání druhého nadzemního podlaží domu vychází z vysokého bloku obytného dílu dorovnaného patrem s komorami. Jeho současné uspořádání je výsledkem delšího vývoje. Přístup ze síně umožňuje zděné schodiště. To ústí do otevřeného prostoru, který lze označit jako horní síň. Z komorového dvoutraktového dílu se dochovala dvojice komor. Severovýchodní trakt zabírá jedna komora a širší jihozápadní trakt byl rozdělen na dvojici komor, přičemž přední komoru, přimknutou k horní síni, později narušilo mladší schodiště. Komunkační schéma doplňovala dvojice pavlačí, umožňujících obsluhu komor. Veškeré svislé konstrukce komorového patra jsou roubené z převážně hraněných trámů. Jejich povrch, ponechaný bez dalších úprav, nese dobře čitelné stopy tesařského ručního opracování. Spáry vyplňuje bílená mazanina. Zhlaví trámů v nárožích nebo průniku příčných stěn zdobí vápnem malované ondřejské kříže. Ve stropních trámech zůstaly naježené hřebíky po odstraněném prkenném záklopu. Podlahu v rozsahu nad spodní síní tvoří úzká prkna sražená na pero a drážku. V místnostech nad chlévem se chodí po cementové mazanině rubu segmentových kleneb.

Horní síň

Horní síň je v základu obdélný prostor, situovaný nad síní v přízemí (půdorys se později rozšířil na úkor přední komory v jihozápadním traktu). Dvojici stropních trámů podpírá středový průvlak, vložený mezi příčnou stěnu komor a stěnu bloku obytného dílu. Na severovýchodní straně průvlaku jsou patrné dlaby po starším žebříkovém schodišti obsluhujícím podkroví. V severovýchodní obvodové stěně se nachází vstup na pavlač. Jednoduché trámkové ostění přiléhá pravým sloupkem k bloku obytné

Obr. 20: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – síň v patře pohled od jihozápadu: 1 – druhotně seříznutá roubená stěna mezi síní a komorou; 2 – horní průběžný stropní trám komory s dochovaným otiskem vápenného nátěru po vymazávce spáry; 3 – druhotně zaslepený vstupní otvor na pavlač, která zpřístupňovala severovýchodní komoru; 4 – následně vyříznutý dveřní otvor pro zpřístupnění severovýchodní komory přímo ze síně (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

Obr. 21: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – situace posunutí části jihozápadní obvodové stěny síně a komory v patře (vyznačeno bílým rámečkem): 1 – označení původního umístění roubené stěny v dlabu zárubně dveřního vstupu (5); 2 – dlab po zárubni dveřního otvoru; 3a – zhlaví uříznutého horního trámu stěny mezi komorou a síní; 3b – posunutá zhlaví trámů seřízlé roubené stěny původně umístěné v úrovni 3a; 4 – původní levá zárubeň vstupních dveří ze síně na pavlač; 6 – druhotný dveřní vstup do síně vzniklý posunutím roubení (foto T. Konvalinková, srpen 2015).

části. Horní trojice průběžných trámů obvodové stěny je do nároží toho bloku jednoduše naplátována. Dveřní otvor je ve spodní polovině zaslepen třemi trámy a horní část vstupu zabírá jednoduché okno (korespondující s oknem v obvodovém bednění). Přilehlá část síně byla druhotně přehrazena tenkou dřevohliněnou příčkou, která zanechala stopu na bočních stěnách. Jihovýchodní stěnou síně je horní úsek příčné stěny obytného bloku. Stěnu tvoří sedm pohledově uplatněných hraněných trámů (horní trám je z větší části odstraněn). Dvoutraktové uspořádání obytné

ho dílu se projevuje průchodem zhlaví dochovaných trámů mezitraktové stěny. Po celé délce úseku nad světnicí procházejí stěnou zhlaví kuláčů povalového stropu, a to mezi třetím a čtvrtým trámem od podlahy. Zhruba uprostřed je v roubeném hrazení polopatra vyříznutý obdélný otvor. Odstraněním části příček se v otevřeném prostoru přilehlém k horní síní otvírá pohled na velkou část průběhu jihozápadní obvodové stěny. Ta k bloku světnice přiléhá sloupkem zárubně původního vstupu na jihozápadní pavlač. Nový vstup na pavlač byl přeložen před ústí současného schodiště. Posunutí dveřního otvoru bylo jednoduše provedeno tak, že načepované trámy mezi zárubněmi dveřních otvorů síně a někdejší přední komory byly posunuty v jihovýchodním směru a nově začepovány do levého sloupku zrušeného otvoru. Roubená příčka přední komory jihozápadního komorového traktu musela být vyříznuta (zhlaví trámů příčky se dochovala v posunuté příčce a nově vzniklém nároží komory v severovýchodním traktu). Přední jihozápadní komora, zmenšená vložením schodiště, byla nově uzavřena bedněnou příčkou procházející po stropním trámu na hraně schodiště mezi nově sružené dveřní otvory v obvodové stěně. Ústí schodiště patrně také dříve zakrývala bedněná stěna, jak tomu nasvědčují drobné dlaby po rámové konstrukci čitelné na stropních trámech a podlaze. Bedněné stěny schodiště a komory jsou v současnosti odstraněny, a přední komora tak se síní tvoří jeden otevřený prostor na půdorysu písmene L. Nad nově otevřeným

prostorem se uplatňuje trojice stropních trámů, přičemž stropní trám nejblíže k horní síní náleží někdejší příčce přední komory. Zbývá dvojice trámů prodloužených naplátováním probíhá do severovýchodní komory.

Komory

Dochovanou dvojici komor odděluje mezitraktová roubená stěna. Do severovýchodní komory se vchází z horní síně druhotně proraženým vstupem se subtilní trámkovou zárubní. Obdélný půdorys místnosti je v zadní části

zúžen o nepřístupnou skryš za iluzivní roubenou stěnou, vytvořenou z krajinek vodorovně přibitých na jednoduchém rámu. Původní vstup do komory vede severovýchodní obvodovou stěnou z pavlače. Dveřní otvor v trámkové zarubni je ve spodní polovině zaslepen trojicí hraněných trámů s hliněnou vymazávkou spár. Ve volné horní polovině je patrný systém drážek umožňující nasunutí krátkých trámů s čepy. Vpravo od dveřního otvoru se nachází obdélné okénko prořízlé mezi dvojicí trámů roubení. Obdobné okénko se nachází naproti v mezitraktové stěně. V její polovině procházejí zhlaví trámů příčné stěny jihozápadního traktu. Zadní komora přístupná dříve z pavlače je jednoduchá, téměř čtvercová prostora s dvojicí stropních trámů.

Prostor nad obytným dílem

Prostor nad obytným dílem koresponduje s jeho vnitřním členěním a je po celém obvodu vymezen věncem roubení. Vnitřně je dále podélně rozdělen průběhem rovněž navýšeného roubení mezitraktové příčky. Roubení, složené z hraněných i nehraněných trámů spojované v nárožích rybinovými pláty, je ponecháno včetně vymazávky spár bez povrchových úprav. Pouze na vnější straně obvodového roubení nalezneme stopy zeleného nátěru.

Nad světnicí je situováno polopatro s pochozí plochou hliněné mazaniny povalového stropu. Severozápadní průběh věnce je druhotně snižen o jeden trám a v jeho středu je vyříznut novodobý vstupní otvor. Krajní část roubeného věnce, vlevo od tohoto otvoru, je dorovnána druhotně využitými prvky původního krovu. Navýšené roubení jihozápadní obvodové stěny přišlo v průběhu času o dvojici horních trámů, jak je patrné v prázdných nárožních vazbách. Snižování snad motivovala manipulace se senem podávaným do přilehlého bedněného prostoru pod přesahem střechy. Při jihovýchodní štítové stěně je roubený věnec polopatra, předsazený vůči lici obvodové stěny. Je možné, že přesah z vnější strany podpírala jednoduchá sloupková konstrukce (podstávka). Ze severovýchodu prostor přehrazuje navýšené roubení mezitraktové příčky rovněž snížené o poslední horní trám. V průběhu stěny za přilehlým dymníkem nalezneme mezi třetím

Obr. 22: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – pohled na roubený blok obytné části z horní síně: 1 – prostor světnice s povalovým stropem; 2 – horní průběh roubené mezitraktové stěny, vymezující světnici od černé kuchyně a světničky (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

Obr. 23: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – celkový pohled do podstřeší od jihovýchodního štítu (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

a čtvrtým trámem dochovaného roubení dvojici obdélných otvorů, interpretovatelných jako stopy po konstrukci dřevohlíněného dymníku.

Prostor nad druhým traktem obytného dílu je vůči polopatro výrazně snižen a netvoří ho pochozí plocha. Nad světničkou se nachází pětice stropních trámů nesoucí prkenný podhled. Na strop navazuje přes nízkou cihelnou nadezdívku příčné stěny rub valené klenby a koruna zdíva vnitřních stěn kuchyně. V západním koutě nad kuchyní je nasazeno mohutné kónické zděné těleso dymníku. U mezitraktové příčky se v celém průběhu pohledově uplatňuje dochovaná pětice horních trámů roubení, sedících na rezném rubu cihelné vyzdívky spodní části stěny. Mezi spodním a druhým trámem

Obr. 24: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – horní průběh mezitraktové stěny obytného dílu, šipkami vyznačeny stopy po konstrukci dřevohlíněného dymníku (foto T. Konvalinková, srpen 2015).

Obr. 25: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – prostor nad druhým traktem obytného dílu, pohled od jihovýchodu. V popředí stropní trámy světničky, v pozadí vložené mladší těleso dymníku a klenba černé kuchyně (foto T. Konvalinková, srpen 2015).

dochovaného roubení procházejí nepravidelně přesahující hraněné konce stropních trámů povalového stropu světnice. Z roubení jihovýchodní štítové stěny se v úseku druhého traktu dochoval pouze horní trám, ležící na vyzdívkě z tvárníc. Za ním je nasazen navýšený roubený věnec pěti trámů, předsazených vůči historickému líci obvodové stěny. Průběh severovýchodní obvodové stěny je nutné rozdělit na dvě části. V levém úseku nad klenbou kuchyně zůstala dochovaná řada sedmi horních trámů roubení. Spodní dvojice zůstává z vnější strany zakryta zdivem obvodové stěny. Mezi spodním, druhým a respektive třetím trámem roubení je prořízlá sestava čtveřice otvorů/kapes související s konstrukcí dřevohlíněného dymníku. V pravé spodní kapse je dochován seříznutý trámek s šestibokou profilací. V souvislosti se starším

způsobem odvodu kouře z prostoru kuchyně je spodní dvojice trámů roubení zatehtována. V pravém úseku stěny stropem světničky je spodní trojice trámů odstraněna. Stropní trámy světničky procházejí pod roubením a dosedají přímo na vyzdívkou z tvárníc. Průběh trámů je dále narušen vloženým manipulačním otvorem, osazeným svlakovými dvířky. V severozápadní příčné stěně se nad klenbou kuchyně pohledově uplatňuje sedm trámů, přičemž spodní dvojice opět nese stopy zatehtování. Částečně omítané kónické těleso dymníku je vyzdženo z rozměrných pískovcových kvádrů. V nadstřeší na něj dosedá úzké komínové těleso z režného cihelného zdiva.

Krov

Současný vaznicový krov o devatenácti vazbách podpírá dvojice stojatých stolic (vaznic podepřených sloupky) bez vzájemných rozpor (druhotně odstraněné). Krokve dosedají na okapní vaznice, vynášené přesahy stropních/vazných trámů v patře. V průběhu nad jihozápadním průčelím světnice dosedají krokve na rámovou konstrukci, nesenou výraznými přesahy příložek stropních trámů světnice. Stojaté stolice nad sýpkovým patrem stojí přímo na stropních/vazných trámech. Nad obytným dílem stojí jihozápadní stolice na prahové vaznici usazené přímo na hliněnou mazaninu. Paralelní stolice dosedá ve shodném úseku

na zkrácenou trojici vazných trámů. Prahová vaznice je v tomto případě druhotně využitý prvek původního krovu. Sloupky stolice jsou nepravidelně vyztuženy šikmými pásky a bočními vzpěrami. Střešní krytina z eternitových šablon je kladena na plné podbití z úzkých řezaných prken. Z původního krovu se kromě druhotně využitých prvků dochovala především větší část stropních/vazných trámů a pozednice (se stopami po osedlání krokví) dochované v průběhu obvodové stěny komorového dílu a v úseku jejího druhotného využití jako okapové vaznice.

Hospodářská budova

Hospodářská budova, tedy zděný chlév s roubenými komorami v patře, je de facto volně stojícím objektem spojeným s obytným domem valeným záklenkem průchodu

a prodloužením sedlové střechy do průniku se střechou obytného domu. Jihovýchodní štítové průčelí se obrací do prostoru provozního dvora. Obvodové zdivo přízemí prolamuje trojice obdélných dveřních otvorů, střídaných se čtyřmi okenními otvory. Pravý vstup lemuje jednoduché pískovcové ostění, nesoucí tesaný letopočet: „Anno 1846“. Těsně pod korunou zdiva zůstalo dochováno deset seříznutých trámkových konzol odstraněné pavlače. V roubené stěně patra nalezneme dvojici dveřních otvorů lemovaných trámkovou zárubní, která je v levém vstupu doplněna sedlovým prořezem překladového trámu roubení. Prostor prosvětlovala trojice sýpkových okének prořízlých v ploše roubení. Těsně vpravo od levého dveřního otvoru je patrný prostup zhlaví příčné stěny komor. Trámy roubení, provázané v nárožích tzv. na zámek, jsou ponechané bez povrchových úprav, kromě zhlaví, která nesou vápnem malované ondřejské kříže. Oba dva štíty kryje jednoduché svislé bednění. K jihozápadnímu průčelí přiléhá historický přízemní objekt s pultovou střechou. K jihovýchodnímu průčelí byla pak přistavěna již zmiňovaná utilitární přístavba. Prostor chléva je zaklenut segmentovými klenbami. Záklon zastropení komor v patře byl odstraněn. Hambalkový krov podpírá dvojice stojatých stolic.

Brána s terasní zdi

Klasicistně pojednanou bránu, zděnou z nepravdivého opracovaného pískovce, kryjí v koruně pískovcové desky. Střední navýšenou částí prochází otvor vjezdu, zakončený půloválným obloukem. Pískovcové profilované stojiny vynášejí oblouk z menších kvádrů s vrcholovým klenákem. Vjezd po stranách doprovází dvojice identicky pojednaných branek pro pěší. Všechny otvory se do dvora otvíraly rovnou špaletou a záklenkem příslušného tvaru. Zdivo bez omítek částečně pokrývala roztažená malta spár. Navazující terasní zeď je složena z větších pískovcových kvádrů. Na korunu zdi byly osazeny pískovcové sloupky s postranní drážkou pro vodorovně kladená prkna oplocení. Ve střední části zdi se nachází drobný rámeček s tesanými nečitelnými iniciálami.

Studna

Studna, hloubená převážně ve skalním podloží, je situována v těsné blízkosti severovýchodního průběhu obvodové stěny kuchyně. Studna hluboká přibližně 15 metrů je ve vrchní části obroubená kruhovou vyzdívkou z pískovcových kvádrů nesoucích v horní části tesanou dataci: „1853“. V době nálezů byla studna zasypána a obrubu snížena pod úroveň terénu.

Obr. 26: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – pohled na situaci nad černou kuchyní: 1a, 1b, 1d – stopy po konstrukci dřevohlíněného dymníku; 1c – odříznutá část trámu téže konstrukce; 2 – zhlaví stropního trámu světnice; 3 – zhlaví mladší příložky; 4 – rub klenby mladší černé kuchyně, linie vymezuje úroveň zadýmení trámů stěn (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

Obr. 27: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – detail kapsy po pruku dřevohlíněného dymníku označený v předchozím snímku 1a (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

STAVEBNÍ VÝVOJ

Vyhodnocení stavebněhistorického vývoje domu nese jistá omezení vzhledem k nedestruktivnímu průzkumu, který neumožnil odhalit veškeré konstrukce a prostory. Interpretace dosavadních poznatků by tak do budoucna mohla být dále rozšířena o nové informace (mj. archeologický průzkum zásypu navýšené podlahy světnice, odhalení roubené stěny na jihovýchodním průčelí, stav povalového stropu po odstranění mladší omítky), které mohou upřesnit či naopak vyvrátit některé z předkládaných závěrů.

Dům v polovině 17. století

Kontinuitu starší zástavby v lokalitě současného domu čp. 21 lze předpokládat především díky návaznosti archivních pramenů, které sledují dějiny držitelů usedlosti minimálně do první poloviny 16. století. Tento předpoklad mohou podpořit výsledky staršího archeologického záchranného průzkumu, který byl prováděn v prostoru mezi hlavní komunikací a vjezdovou bránou usedlosti. Ná-

Obr. 28: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – interiér severovýchodní komory s druhotně zaslepenými dveřmi na pavlač a skříšší za vloženou přepážkou imitující roubení (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

Obr. 29: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – interiér jihovýchodní komory (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

Obr. 30: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – detail zámku dveří jihovýchodní komory (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

lezy keramiky a kachlů, datované v časovém horizontu 14.–17. století,⁴⁸⁾ doprovázelo odhalení blíže nespecifikovaného základového zdiva. Relikty staršího objektu, byť v druhotném využití, však nebyly v současném domě nalezeny.

Upřesnění doby vzniku současného domu čp. 21 umožnila dendrochronologická analýza,⁴⁹⁾ datující smýcení konstrukčního převážně jedlového a smrkového dřeva do rozpětí let 1635–1639. Na dané parcele tedy vznikl současný objekt během 40. let 17. století jako novostavba. Vliv válečných událostí na zánik staršího objektu či prodlevu využití stavebního dřeva od skácení a rychlost výstavby nelze v tomto případě relevantně doložit. Písemné prameny bohužel postavení objektu nijak nereflektují ani v popisu usedlosti, ani pozdější výši její kupní ceny. Naopak Jan Vojtíšků-Matouš, který koupil usedlost ještě se starým domem od svého otce v roce 1608 za 300 kop, a za dalších 150 kop přikupuje v roce 1625 Hyblerovský grunt, pak tutéž usedlost už s novostavbou domu prodává svému synovi Janu Matoušovi mladšímu v roce 1648 pouze za 200 kop. Sporé náznaky bližšího popisu usedlosti v písemných pramenech nalezneme až k roku 1680 v zápise, který odstupujícímu hospodáři Janu Matoušovi ustavuje „byt a jednu komoru“.

Z doby výstavby prokazatelně pochází většina dochovaných roubených konstrukcí, povalový strop světnice včetně stropních trámů a část vazných trámů krovu. Do shodného období je nutné přiřadit především základ dispozice a komunikačního schématu. V počátku se jednalo o převážně roubený dům v dochovaném složení vysokého obytného bloku s navýšeným polopatrem a navazujícím patrovým uspořádáním hospodářské části domu. Dispozice přízemí vycházela s trojdílného uspořádání, přičemž na světnici a pravděpodobně průchozí síň navazoval snad dvoutraktový roubený hospodářský díl. Relikt roubené obvodové stěny hospodářského dílu je možné identifikovat v trámu, vetknutém mezi dvojici stropních trámů při současné severozápadní obvodové stěně síně. Šířku tehdejší síně je možné odvodit od šířky dochované síně v patře. Umístění schodiště, vedoucího do horní síně není, možné určit. Obytný díl dispozice byl prokazatelně koncipován

jako dvoutraktový s menší (vý-
minkářskou) světničkou a vy-
členěným prostorem kuchyně.
Obvodové i mezitraktové stěny
byly pravděpodobně, jak tomu
napovídá jejich dochovaný nad-
stropní průběh, roubené. Roz-
lehlá světnice byla zastropena
pohledově uplatněným povalo-
vým stropem, neseným dvěma
stropními trámy. Sestavu pece
a kamen v severním rohu dopl-
ňovala probíhající polenice. Po
původním zastropení světnič-
ky nezbyly průkazné stopy. Je
možné, že povalový strop nesly
průběžné trámy světnice, nebo
samostatné trámy, situované
v současné pozici trámů pod-
hledového stropu. Upořádání
patra víceméně odpovídalo sou-
časnému stavu a nejspíše kopí-
rovalo dispozici přízemí. Na blok
obytné části navazovala horní
síň, odpovídající rozsahem té spodní. Komorový díl byl již
dvojtraktově uspořádaný. Prostor polopatra nad obytným
dílem zůstal proti současnému stavu víceméně neměnný,
kromě vazných trámů krovu protínajících poslední dvojici
trámů obvodových stěn. Přítomnost zastropení polopatra
nad obytnou částí není v současnosti doložitelná. Horní
síň představovala obdélný prostor, přístupný schodištěm
z dolní síně. V obvodových stěnách byly umístěny protilehlé
vstupy na pavlače. Komorové, historicky dvoutraktové
upořádání, bylo dále členeno na dvojici komor ve větším
jihozápadním traktu vůči jedné podélné komoře v severo-
západním traktu. Komory byly přístupné pouze po vnější
komunikační větvi, tedy dvojicí pavlačí. Podoba zastroke-
ní komor přes dochování stropních/vazných trámů není
doložitelná. V době výstavby se zřejmě jednalo o povalový
strop. Rovněž podoba pavlačí a jejich možné zpřístupnění
vlastním venkovním schodištěm zůstává nezodpovězenou
otázkou. Původní krov byl podle dobových zvyklostí ham-
balkový a pravděpodobně podélně vyztužený středovým
podpurným systémem. Vzhledem k relativně velké výšce
krovu, vynucené šíří půdorysu, není vyloučené dvojetá-
žové provedení krovové konstrukce. Krokve, dosedající
přes osedlání na pozednicích na přesahy vazných trámů,
doprovázely námětky, nutné pro vytvoření přesahu střechy
nad pavlačemi. Druhotně použité prvky s kolmými
dlaby po rybinovém spoji, dochované v hrazení polopatra
a boční stolici současného krovu, by mohly odpovídat vaz-
nici či sloupku středové podpory. Další prvek ve stejném
umístění nese stopu dlabu po šikmém rybinovém plátu
či přeplátování diagonálně procházejícího prvku. V tomto
případě by se snad mohlo jednat o část krokve se stopou
po napojení hambalku. Vysoká střecha svírající ostrý úhel
byla kryta kombinací došek a šindele, na severozápadním
štitu je doložen rozměrný kabřinec.

Výrazným soudobým prvkem jsou zárubně vstupů na
pavlač a vstupů do jednotlivých komor. Charakteristický
náznak sedlového prořezu překladu dveřního otvoru se

Obr. 31: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – grafické znázornění původní dispozice obytné části a patra: 1 – světnice; 2 – světnička; 3 – kuchyně; 4 – síň; 5 – jihozápadní komora; 6 – severovýchodní komora (foto M. Ouhrabka, červenec 2015).

uplatňuje u vstupů na jihozápadním průčelí. Stejně tak
dveře vstupů těchto komor lze považovat za autentickou
součást novostavby.

Vydělení obsluhy topenišť do samostatné místnosti in-
dikuje využití nepřímého vytápění od počátku výstavby.
Z prostoru tehdejší kuchyně bylo možné obsluhovat vytá-
pění světnice, ale zřejmě i boční světničky, což naznačuje
pozdější zápis prodeje roku 1759, kde se uvádí: „byť svo-
bodný i s manželkou bez ublížení až do smrti, světničnou
komoru a v ní kachle aby v ní mohl zatopit hospodářovým
dřívím beze všeho odporu.“ Stopy způsobu odvodu kouře
z topenišť se dochovaly nad rubem klenby mladší kuchyně.
Výše popsané kapsy v dochovaném roubení nad prostro-
rem kuchyně lze interpretovat jako stopy po konstrukci
dřevohlíněného dymníku, který umožňoval odvod kouře
celého prostoru kuchyně. Výška nasazení ústí dymníku je
vymezena znatelným zadehtováním spodních dvou docho-
vaných trámů. Konstrukce se musela vyhýbat blízkému
vaznému trámu. Stopy zadehtování na jiných konstruk-
cích domu nebyly dohledány, což potvrzuje využití odvodu
kouře mimo krov nad střechu domu.

Modernizace v první polovině 19. století

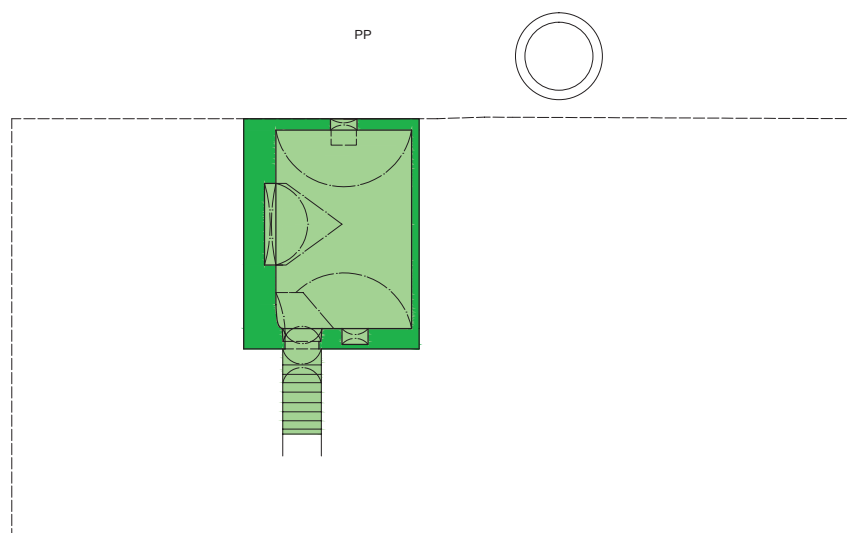
Dům zůstal zakonzervován bez výraznějších zásahů
téměř po dvě stě let. Větší stavební úpravu lze řadit až
k první polovině 19. století (10.–40. léta), tedy do období
po rozdělení usedlosti Václavem Matoušem mezi tři syny.
V této době dochází k rozsáhlému modernizačnímu zá-
sahu stávající struktury domu. Největší změnou prošlo
přízemí, především ve své hospodářské části. Spodní síň
byla vyzděna a rozšířena. Rozšíření síně bylo využito k no-
vému umístění zděného schodiště, pod kterým byly dále
umístěny vstupy rovněž vyzděného chléva a na schodiště
do nově vyhloubeného sklepa. Zastropení chlévů a síně
bylo řešeno, jak tomu nasvědčují dochované stropní trá-
my v síni, jednoduchým prkenným záklopem. V přípa-
dě chléva je možné, že na stropní trámy dosedaly stále

povaly. Rozsáhlá stavební akce, vynucující si provizorní podepření patra, umožnila zřejmě i zahloubení sklepa, jehož vstup je úzce vázaný na rozšíření síně a schodiště do patra. Forma valeně zaklenutého suterénního prostoru je stále lokálně využívána a doložená i v případě novostaveb z poloviny 19. století.

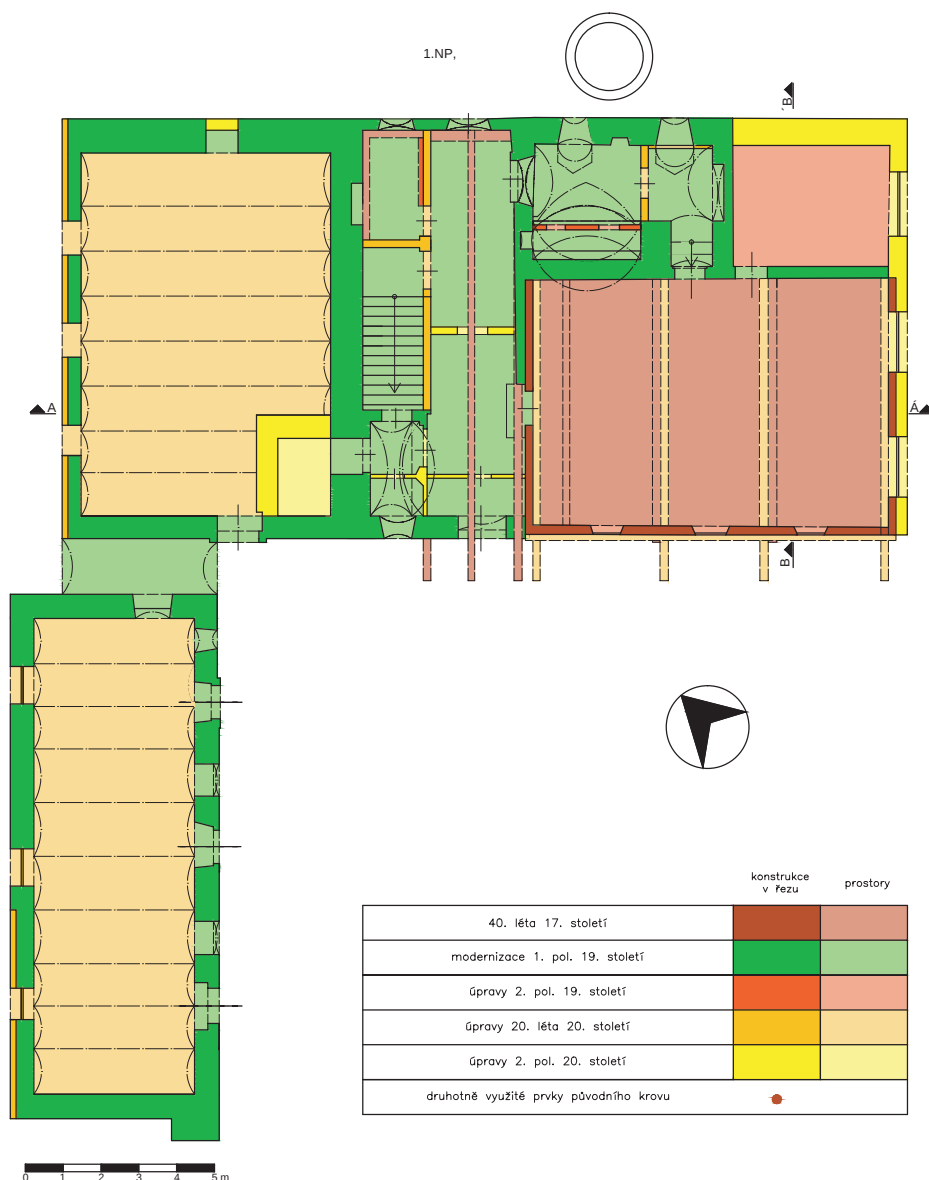
V rámci úprav přízemí byla vyzděna i nová zaklenutá kuchyně s nikou topeniště a dymníkem vyzděným ve vnitřním prostoru odstraněného dřevohlíněného předchůdce. V návaznosti na modernizaci kuchyně došlo k výměně sestavy otopných zařízení. Nejasně se jeví další vytápění boční světničky. Vzhledem k pozdějším přestavbám není zcela jasné, zda ve shodné době nedošlo i k vyzdění boční světničky a podezdění vnitřní mezitraktové příčky.

Vložení nového schodiště do patra došlo k narušení a zmenšení přední komory v jihozápadním traktu. Kromě odstranění části roubené příčky došlo k přesunutí vstupu na jihozápadní pavlač před ústí schodiště. Přemístění vstupu si vynutilo posun části roubené obvodové stěny. Přední komora byla nově zaklopena bedněnou příčkou. Ještě předtím byla dvojice stropních trámů této komory z neznámého důvodu nastavena. Dřevo využitě na naplátovanou výměnu bylo skáceno v letech 1809–1810. V rámci změn dispozice patra došlo k úpravám pavlačí do poslední podoby. Jihozápadní pavlač navíc byla kolmo prodloužena k obsluze patra hospodářského křídla. Výstavba hospodářského křídla a vjezdové brány byla nedílnou součástí této stavební etapy.

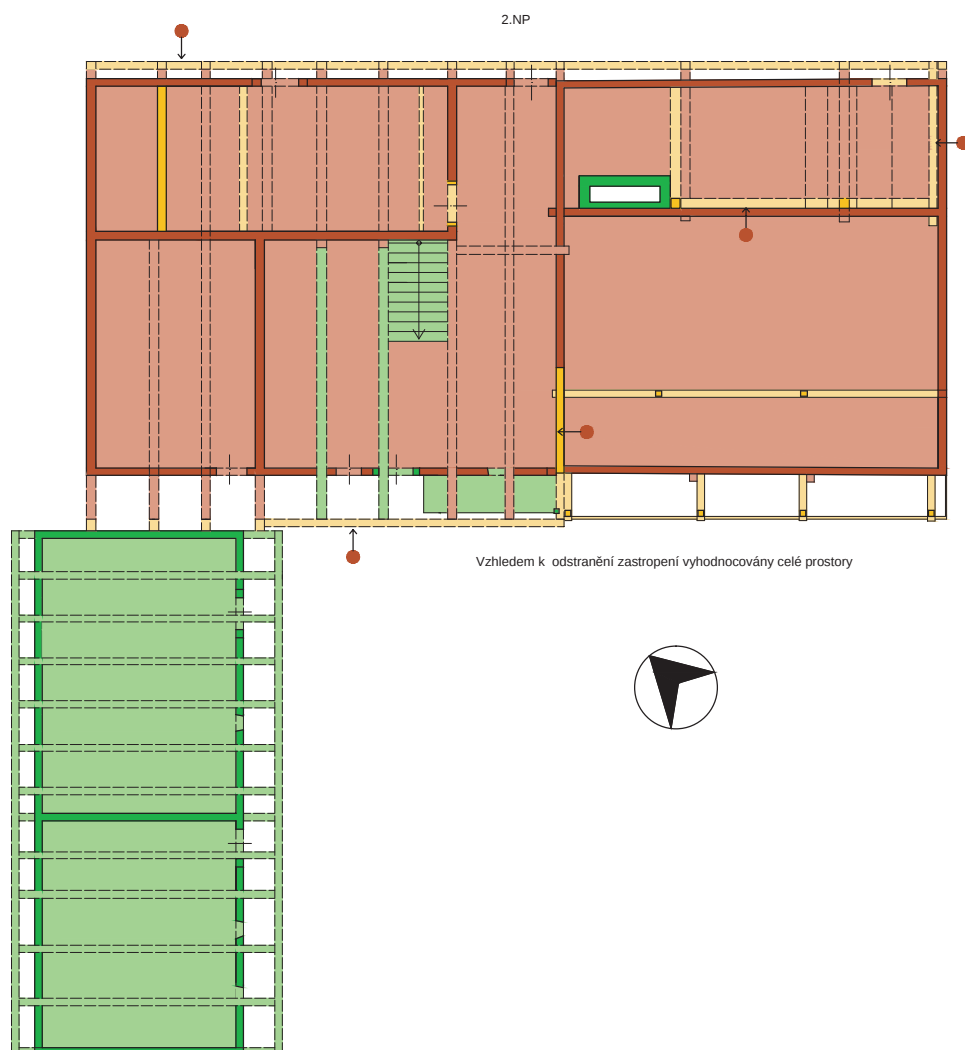
Charakteristickým se pro tuto stavební fázi stalo využití zdobných detailů ovlivněných ozvuky klasicismu. Ty se v největší míře uplatňují u kamenických prvků, především ostění dveřních a okenních otvorů. Klasicistnímu tvarosloví byl podřízen i nově velkoryse pojednaný vstup do světnice.

Obr. 32: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – půdorys PP s vyhodnocením stavebního vývoje (zaměření M. Ouhrabka, T. Konvalinková, L. Sodomková; kresby L. Sodomková (obr. 32–36); všechna vyhodnocení stavebního vývoje autoři).

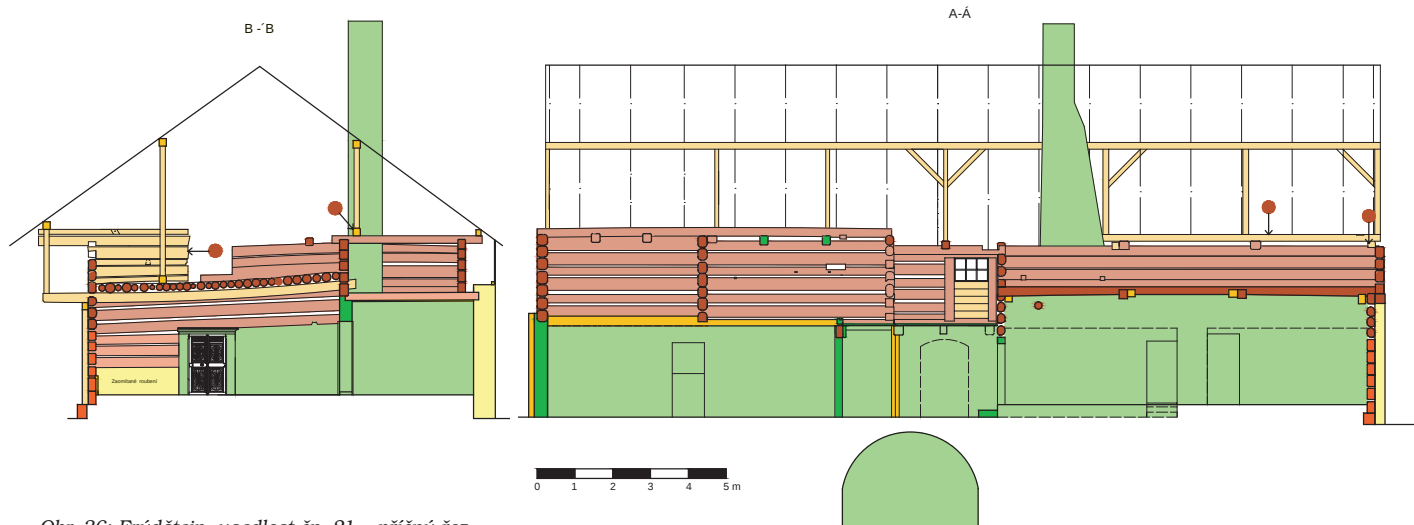
Obr. 33: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – půdorys 1. NP s vyhodnocením stavebního vývoje (zaměření M. Ouhrabka, T. Konvalinková, L. Sodomková).

Obr. 34: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – půdorys 2. NP s vyhodnocením stavebního vývoje (zaměření M. Kolka, I. Peřina, M. Ouhrabka, T. Konvalinková, L. Sodomková).

Umístění tohoto dřevního otvoru již reaguje na současnou niveletu podlahy světnice, navýšené snad z důvodů zmenšení vytápěného prostoru a zlepšení tepelného komfortu.

Ani tyto rozsáhlé úpravy se nijak výrazně neprojevily v archivních materiálech. Velmi pravděpodobně k nim došlo již před rokem 1843, kdy na stabilním katastru je hospodářský díl domu již znázorněn jako nespalný, tudíž nejspíše částečně zděný. K bližšímu datování této rozsáhlé stavební činnosti by mohlo přispět zcela shodné tvarosloví i kamenický rukopis na ostění vedle stojící zděné kapličky, kterou nechal v roce 1823 vystavět Franz Matouš z protější usedlosti čp. 37. Kolmé hospodářské křídlo nám blíže datuje vročení na portálu jednoho z chlévů do roku 1846. I dendrochronologická datace vzorků z trámů roubení stěn komor v patře odkazuje ke skácení využitého dřeva na přelomu let 1847 a 1848. Vzhledem k faktu, že hospodářské křídlo zachycuje stabilní katastr již k roku 1843 jako nespalné a dendrochronologická datace vzorku ze stropních trámů určuje skácení použitého dřeva

Obr. 36: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – příčný řez s vyhodnocením stavebního vývoje (zaměření M. Ouhrabka, L. Sodomková).

Obr. 35: Frýdštejn, usedlost čp. 21 – podélný řez s vyhodnocením stavebního vývoje (zaměření M. Ouhrabka, L. Sodomková).

k roku 1820, lze uvažovat o kompletní přestavbě objektu. Tu provedl po jeho koupi nový hospodář Franz Müller. K roku 1853 je upravena starší studna skružemi z pečlivě opracovaných pískovcových kvádrů. Studna však velmi pravděpodobně nikdy neměla dostatečný vodní zdroj a následně došlo k jejímu zasypaní v celé hloubce

Druhá polovina 19. století

V následujících desetiletích v usedlosti docházelo pouze k dílčím opravám. Po polovině 19. století byla přestropena světnička. Na trámy, nesoucí rákosový omítaný podhled, bylo využito smrkové dřevo skácené podle dendrochronologické datace v letech 1858/1859. Je možné, že právě během vložení nového stropu byly obvodové roubené stěny světničky z vnější strany zakryty omítanou plentou. Během sedmdesátých let 19. století byly vyměněny spodní trámy roubení jihovýchodní a jihozápadní stěny světnice. Rozsah výměny dosáhl výšky horní hrany okenních otvorů, což si logicky vynutilo osazení nových okenních rámu a výplní. Dřevo využitě na výměnu roubení bylo dle dendrochronologické datace pokáceno v letech 1870/1871. Není jisté, zda teprve při této akci nedošlo k podezdění mezitraktové stěny světnice.

Ve druhé polovině 19. století prošlo velkou proměnou vytápění domu, měnící se z nepřímého systému na přímý. Úprava otopných zařízení není známá, jisté je, že zřejmě došlo k jednoduché tahové úpravě dymníku v podobě podezdění niky topeniště. Tahová úprava umožnila určité přímé vytápění boční světničky, jak dokládají stopy po vedení kouřovodu napojeného do zaslepeného dymníku.

Průběh 20. století

Pravděpodobně dožilá došková střešní krytina a poškození krovu vedly k jeho kompletní výměně na počátku 20. let 20. století. Nemnohé prvky krovu byly druhotně využity v nových pozicích. Nový vaznicový krov, využívající částečně původních vazných trámů, zcela zásadně proměnil vzhled objektu. V návaznosti na nové řešení krovu byla odstraněna severovýchodní pavlač a uvolněný prostor v šířce přesahu zdiva přízemí byl zabedněn. Vstupy na pavlač z horní síně a severovýchodní komory byly zaslepeny, přičemž komora byla zpřístupněna novým vstupem přímo z horní síně. Tento vstup se však ocitl v kolizi s dosavadními schody do podkroví, které byly následně odstraněny. Zastropení patra dostalo v rámci přestavby nový prkenný záklop. Dymník byl v prostoru nad střechou nastaven úzkým komínem z režných cihel.

Širší rozkročení střechy si na jihozápadním průčelí vyžádalo. Vložení konstrukce, tzv. podstávky. Zdvojení stropních trámů ve světnici zakryla včetně povalů omítka na rákosovém podkladu. Poměrně výraznou proměnou prošly chlévy, a to jak v obytném domě, tak v bočním křídle. Předchozí zastropení nahradilo vložení segmentových kleneb, které si vynutily částečné přezdění obvodových stěn. Zároveň byl prostor chlévů prosvětlen většími okny s režnými cihelnými záklenky. Snad během této etapy byla rozdělena dolní síň podélnou příčkou, vydávající menší místnost navazující na schodiště do patra.

V průběhu druhé poloviny 20. století docházelo vzhledem k tíživé finanční situaci majitelů a využití hospodářských prostor zemědělským družstvem spíše k de-

graduujícím úpravám. Hospodářské křídlo předstoupilo rozšíření chlévů, které si vyžádalo odstranění podstatné části průběhu pavlače. Během hospodaření JZD zanikla samostatně stojící stodola. Obvodové stěny světničky byly nahrazeny vyzdívkou z tvárnic, která v dalším průběhu zakryla roubení jihovýchodní stěny světnice. Zároveň bylo manipulováno se stropem světničky, protože stropní trámy byly usazeny do nové vyzdívky. Jeden z nových trámů podle výsledku dendrochronologické analýzy pochází ze dřeva skáceného na přelomu let 1957 a 1958. Nová neomítaná zeď doprovázená velkoformátovými okny se stala pro vzhled objektu zcela degradující. V rámci adaptací byla odstraněna historická otopná zařízení, která nahradilo ústřední topení s kotlem na dřevo, zaústěným ze síně přímo do uzavřeného topeniště dymníkové kuchyně. Koncem 20. století navíc došlo k úpravě okenních otvorů v obytné části domu pro plastová okna. Celkový úpadek dovršilo vyřezání řady trámů a stropů z historických konstrukcí komorového patra. Zcela utilitárním zásahem bylo vložení koupelny a wc do prostoru chléva a síně.

ZÁVĚR

Průzkum dosud nepovšimnuté usedlosti čp. 21 přinesl řadu důležitých informací k bližšímu poznání podoby nejstarší vrstvy venkovské zástavby 17. století nejen na území Pojizeří a Českodubská.⁵⁰⁾

Za neobvyklý lze považovat samotný fakt období výstavby domu. Ten byl stavěn přímo v průběhu třicetileté války, která vedla všeobecně spíše k zániku řady usedlostí. Dům byl však i v této nepříhodné době vysazen jako novostavba v mimořádné velikosti. I jeho dispozice odpovídala velkorysému pojetí celého prostoru – od začátku byla vyřešena jako dvoutraktová v obytné i hospodářské části, včetně komorového patra. Toto nadstandardní pojetí prostoru můžeme přisuzovat vyššímu sociálnímu postavení vlastníka, který vykonával funkci rychtáře a byl zároveň nejbohatším sedlákem ve vsi. Dvoutraktové komory v patře si logicky vyžádaly, v regionu relativně ojedinelé, komunikační schéma s dvěma pavlačemi, zpřístupňující neprůchozí komory na obou stranách okapových průčelí.

Důležitou informaci přineslo potvrzení situování dymníkové kuchyně do samostatně vyčleněné místnosti v části druhého traktu obytné části (mezi síní a světničkou). Obytná místnost zde tedy byla od počátku koncipována jako světnice s nepřímým vytápěním pece a kamen. Z černé kuchyně mohlo být pohodlně obsluhováno i vytápění dvoutraktové světničky. Mladší „klasicistní“ přezdění celého prostoru a vytvoření typického zděného zaklenutého bloku černé kuchyně se zděným dymníkovým komínem, bylo tedy v tomto případě pouze dílčí materiálovou modernizací, nikoliv zásadní inovací ve funkčnosti a obsluze otopného systému domu. Existenci archaických prvků (nápadná výška světnice před mladším zvýšením podlahy, přítomnost polenice, mohutný kabřinec při severozápadním štítu), které nám v jiných případech mohou indikovat starší dymný provoz, zde můžeme interpretovat jako relikt zakonzervovaných stavebních zvyklostí bez logické návaznosti na jejich původní funkčnost.

Dům čp. 21 tedy představuje jistou přechodovou variantu na pomezí doznívající středověké stavební tradice a nově vznikající vyspělé formy patrového roubeného domu.

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: **Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

POZNÁMKY

- 1) Např. J. Škabrada ed., Vesnický dům v 16. a 17. století. ČVUT Praha 1992. Z tohoto sborníku pak např. T. Edel, Zaniklé jizby severovýchodních Čech ve světle nových archivních pramenů, s. 106–110; J. Škabrada, K charakteru výstavby vesnického domu 16. a 17. století v Čechách, tamtéž, s. 138–166; T. Edel, vliv pozdně středověkého špýcharového domu na utváření roubeného patra domu Pojizeří, tamtéž, s. 168–178.
- 2) „Obec Frýdštejská“ je poprvé uváděna na Josefském katastru s nově přidruženými vesnicemi – Kaškovice, Roudný, Voděradý. Národní archiv (dále jen NA) Praha, Josefský katastr, č. fondu 55, Frýdštejn, inv. č. 20.
- 3) Doba vzniku hradu Frýdštejn není zcela známa. První zmínka o jeho existenci pochází z 2. poloviny 14. století. Někdy v tomto období se začalo utvářet na části rohozeckého dominia i frýdštejské panství. Podrobný popis dějin hradu a panství nalezneme v F. Gabriel – M. Ebel a kol., Stavebně historický průzkum Hrad Frýdštejn. Ústí nad Labem 1993.
- 4) Územní působnost rychty se v rámci panství v průběhu času často měnila. První doložitelná zmínka o rychtáři v Zásadě se váže k urbáři z roku 1547. Nejstarší dochované pozemkové knihy rychty Frýdštejn k roku 1571 uvádějí příslušné vsi Zásada, Vranový, Křížky, Rakousy, Borek, Roudný, Ondříkovice, Kaškovice, Voděradý, Čtveřín, Pulečný, Radimovice, Kamenice (později škrtnuté), Zlábek (později škrtnuté), Havlovice a Kojecko. V průběhu 16. a 17. století jsou však rychty v Pulečném nebo Kamenici zmiňovány i samostatně.
- 5) F. Gabriel – M. Ebel a kol., o. c. v pozn. 3, s. 11.
- 6) B. Sochor – L. Šourek, Nejstarší urbář panství frýdštejského z roku 1547, in: Od Ještěda k Troskám IX (XXV), č. 5–6, Turnov 2002, s. 173–183.
- 7) Tamtéž.
- 8) Urbář je na deskách datovaný k roku 1567, nicméně jeho údaje lze vázat až k roku 1590. Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek (dále jen Vs) Český Dub, Urbář 1567, inv. č. 238.
- 9) A. Pazderová ed., Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Bolešlavsko I. Praha 1994, s. 89.
- 10) A. Chalupa – J. Čechura – M. Ryantová edd., Berní rula 8-9: Kraj Bolešlavský. Praha 2001, s. 264.
- 11) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Us Český Dub, Urbář 1657, inv. č. 603.
- 12) NA Praha, Tereziánský katastr, č. fondu 54, Český Dub a Frýdštejn, inv. č. 8.
- 13) NA Praha, o. c. v pozn. 2.
- 14) J. Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen, Vierter theil. Bunzlauer Kreis. Prag und Wien 1786, s. 236.
- 15) J. G. Sommer, Das Königreich Böhmen. Bd. 2: Bunzlauer Kreis. Prag 1834, s. 239.
- 16) Lokálně tradovanou informací o fungování vrchnostenské hospody při zámku Frýdštejn už v 14. či 15. století v místě dnešní usedlosti čp. 21 se nepodařilo objektivně doložit.
- 17) B. Sochor – L. Šourek, o. c. v pozn. 6.
- 18) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, VS Český Dub, pozemková kniha (dále jen PK) rychta Frýdštejn 1575–1689, kt. 8, inv. č. 48, fol. 1a-1b.
- 19) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Český Dub, PK rychta Frýdštejn 1571–1592, kt. 8, inv. č. 47, fol. 9a.
- 20) SOA Litoměřice, o. c. v pozn. 8, fol. 183a–185b.
- 21) SOA Litoměřice, o. c. v pozn. 19.
- 22) Tamtéž, fol. 1b–2a.
- 23) SOA Litoměřice, o. c. v pozn. 8, fol. 183a.
- 24) Tvar příjmení mezi jednotlivými zápisy kolísá mezi formami: Matausch, Matousch, Mattaus. Pro zjednodušení jej uvádíme v jednotné podobě jako Matouš.
- 25) SOA Litoměřice, o. c. v pozn. 19, fol. 2b.
- 26) A. Pazderová ed., o. c. v pozn. 9, s. 89.
- 27) SOA Litoměřice, o. c. v pozn. 19, fol. 6a–6b.
- 28) A. Chalupa – J. Čechura – M. Ryantová edd., o. c. v pozn. 10.
- 29) SOA Litoměřice, o. c. v pozn. 19, fol. 3a–4a; tamtéž, PK rychta Frýdštejn 1680–1773, inv. č. 49, fol. 1a–1b.
- 30) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Český Dub, PK rychta Frýdštejn 1680–1773, inv. č. 49, fol. 1b–2a.
- 31) Tamtéž, fol. 2b–3b.
- 32) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Český Dub, PK rychta Frýdštejn 1770–1824, kt. 9, inv. č. 50, fol. 173b–174b a 175a–176a.
- 33) Tamtéž, fol. 303b–304a.
- 34) Franz Matouš místo hospodaření na usedlosti kupuje mlýn v Sedlejovicích, nedlouho poté ho prodává a kupuje zájezdní hospodu U Rumcajse ve Kbelnici u Jičína a obchoduje s obilím. Franz Matouš byl historicky velmi zajímavou osobou, zapojil se mj. do revolučního nadšení roku 1848, stal se činným i zakládajícím členem řady vlasteneckých spolků a svoje podnikatelské aktivity zhmotňuje vydáváním nouzových poukázek v roce 1849. Více v: J. Petrtyl – K. Peukert, Nouzové poukázky Františka Matouše z Kbelnice u Jičína z r. 1849. Turnov 1966.
- 35) SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Český Dub, PK rychta Frýdštejn 1824–1850, kt. 10, inv. č. 52, fol. 282a–284a.
- 36) Cejnarova kronika 1839, uložena v archivu Muzea Českého ráje v Turnově, digitalizována verze online: chybí webadresa a datum, s. 100, 105.
- 37) Tamtéž, s. 196.
- 38) SOA Litoměřice, o. c. v pozn. 35, fol. 355a–357b.
- 39) F. Gabriel – M. Ebel a kol., o. c. v pozn. 3, s. 16.
- 40) Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Jablonec nad Nisou, Farní kniha Jenišovice, list Frýdštejn N. 21.
- 41) Katastrální úřad (dále jen KÚ) Jablonec nad Nisou, PK Frýdštejn, knihovní vložka s. 7, 9.
- 42) F. Gabriel – M. Ebel a kol., o. c. v pozn. 3, s. 16.
- 43) SOA Litoměřice, Sbírka matrik Severočeského kraje, digitalizovaná verze přístupná online: http://matriky.soalitomerice.cz/matriky_lite/MenuBar.action [20. 7. 2015]
- 44) KÚ Jablonec nad Nisou, o. c. v pozn. 41, s. 7–14.
- 45) Strojírenská Firma Josefa Volmana v Čelákovicih produkovala hlavně moderní obráběcí zemědělské stroje i drobnější nářadí a náčiní.
- 46) KÚ Jablonec nad Nisou, o. c. v pozn. 41, s. 14.
- 47) SOKA Jablonec nad Nisou, Archiv JZD Frýdštejn, 1952–1960.
- 48) Odhaleno v rámci archeologického dohledu výkopu telefonní linky. M. Stará, Zpráva o archeologické akci – Frýdštejn ves – poloha u kapličky. NZ 28/94, 1994 (uloženo v Severočeském muzeu Liberec).
- 49) T. Kyncl, Výzkumná zpráva č. 000-13. Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků domu čp. 21 ve Frýdštejně. Brno 2013. Veškeré v textu zmiňované vzorky odebral Mgr. Ivan Peřina a Ing. Tomáš Kyncl; zpracoval Ing. Tomáš Kyncl.
- 50) Za vstřícný přístup k průzkumu objektu je nutné poděkovat současnému majiteli O. Doležalovi.

DAS GEHÖFT NR. KONSKR. 21 IN FRÝDŠTEJN BEITRAG ZUR ERKENNTNIS DER GESCHICHTE UND DORFBAUUGESTALT DES HAUSES AUS DER 1. HÄLFTE DES 17. JAHRHUNDERTS

Der Beitrag bringt Untersuchungsergebnisse aus dem bislang unbemerkten Bauerngehöft Nr. Konskr. 21 in Frýdštejn (Friedstein, Bez. Jablonec nad Nisou [Gablonz]), das es gelungen ist in die erste Hälfte des 17. Jahrhunderts zu datieren. Für die ganze Region Liberec (Reichenberger Kreis) handelt es sich um einen der ältesten dendrochronologisch datierten, sogar im verhältnismäßig authentischen Zustand erhaltenen Bauten der Dorfbaukunst.

Das Gehöft Nr. 21 ist weder Kulturdenkmal noch Teil eines Denkmalschutzgebietes, ist also nicht geschützt und es besteht keine Möglichkeit die zukünftigen Eingriffe offiziell zu beeinflussen. Der Sinn

des Beitrags besteht daher in der möglichst ausführlichen Beschreibung und dem Erfassen der interessanten Baukonstruktionslösung des Hauses mit der nachfolgenden Deutung seiner Entwicklung.

Das Haus Nr. 21 repräsentiert a. A. die Entwicklung der Dorfbaukunst seit dem 17. bis in das 20. Jahrhundert, also die von der ältesten bislang bekannten Blockhausform dieser Region über die späteren klassizistischen Adaptierungen im Rahmen des Beheizungssystems und des Wirtschaftsteils bis zu etlichen degradierenden Eingriffen der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts.

Für ungewöhnlich lässt sich schon allein die Tatsache der Bauzeit des Hauses halten. Es wurde bereits im Laufe des Dreißigjährigen Krieges erbaut, der allgemein eher zum Verschwinden vieler Gehöfte führte. Das Haus wurde aber auch in dieser ungünstigen Zeit als Neubau außerordentlicher Größe mit großartiger Zweitraktlösung angelegt. Diese außerordentliche Raumauffassung kann man der höheren Sozialstellung des Bauherrn zuordnen, der der reichste Bauer im Dorf und zugleich auch Schultheiß war. Die Zweitraktkammern erforderten logisch das in der Region relativ ungewöhnliche Betriebssystem mit zwei offenen Galerien um Zugänglichkeit beider nicht durchgängiger Kammern an Seiten der Traufenfassade zu gewährleisten. Eine außerordentlich beiträgende Information brachte die Bestätigung der Lokalisierung der Rauchfangküche in einen selbständig ausgegliederten Raum im Teil des zweiten Wohnteiltraktes (zwischen dem Flur und dem Stübchen) herbei. Der Wohnraum fungierte also schon in der 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts mit dem sauberen Betrieb, d. h. wie eine indirekt von dem Back- und Heizofen beheizte Lichtstube. Aus der Rauchküche konnte man bequem auch die Beheizung des Stübchens im zweiten Trakt bedienen. Das jüngere „klassizistische“ Übermauern des ganzen Innenraumes und Errichtung des typischen gemauerten gewölbten Rauchküchenblocks mit dem gemauerten Rauchfangschornstein bedeutete in diesem Fall eine teilweise Material-Modernisierung, aber keine wesentliche Innovation der Funktionsfähigkeit und Wirksamkeit des Beheizungssystems des Hauses. Das Vorhandensein archaischer Elemente (Scheiterbalken in der Stube, hoher Kubus des Zimmers mit der Dübeldecke in Blockbauweise, höherer Fußboden gegen den Flur und die Küche, massive Giebelkappe am Nordwestgiebel), die in anderen Fällen noch den Rauchbetrieb indizieren können, lassen sich bei diesem Bau als Relikt der konservierten Baugewohnheiten ohne logische Bindung zu ihrer ursprünglichen Funktion deuten. Das Haus Nr. 21 stellt daher eine bestimmte Übergangsvariante zwischen der ausklingenden mittelalterlichen Bautradition und der neu entstehenden ausgereiften Form des zweigeschossigen Blockhauses dar.

Das Feststellen dieses Bauwerkes stellt nur einen weiteren Beleg der außerordentlichen Wichtigkeit der Durchführung der zur näheren Erkenntnis führenden Dorfsiedlungen-Flächenuntersuchung dar, die unentbehrlich und hauptsächlich zur Dokumentierung der wertvollen, stets noch vorhandenen, aber im rapiden Tempo nicht rückgängig verschwindenden Vertreter der Volksbaukunst führt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Frýdštejn (Friedstein, Bez. Jablonec nad Nisou [Gablonz]), Ausschnitt des sog. Pflichtabdrucks der Mappe des Stablen Katasters, 1843, Hof Nr. Konskr. 21 mit Pfeil bezeichnet (Zentralarchiv der Geodäsie und des Katasters [weiter ÚAZK] Prag).

Abb. 2: Frýdštejn, graphische Darstellung des ursprünglichen Ausmaßes des Gehöftes Nr. 21 (schraffiert), mit Farbenunterscheidung des Besitzes nach der Verteilung des Vermögens von Václav Matouš an seine Söhne in Jahren 1788 und 1804 (ÚAZK Prag, Gestaltung V. Vrabec, T. Konvalinková).

Abb. 3: Frýdštejn Nr. 21, Nordansicht des Gehöftes, Wende des 19. und 20. Jahrhunderts. Die historische Aufnahme zeigt den gut deutlichen Verlauf der nordwestlichen offenen Galerie und das vor den erhaltenen gezimmerten Kranz vorspringende Wohnteilumfassungsmauerwerk (Privatsammlung, nicht datiert).

Abb. 4: Frýdštejn Nr. 21, Nordostansicht, Anfang des 20. Jahrhunderts. Die historische Dachgestalt dominiert die massive Nordwestgiebelkappe. Das Deponieren vom Bruchstein hat keinen Zusammenhang mit den Bauarbeiten im Haus (Fotosammlung des Severočeské muzeum Liberec [Nordböhmisches Museum Reichenberg], Foto R. Ginzel, nicht datiert).

Abb. 5: Frýdštejn Nr. 21, Gesamtansicht von Nordosten, 1940er Jahre. Ansichtskarte, Ausschnitt mit der Gestalt des Hauses nach dem Dachumbau mit der später verschwundenen Scheune links (Archiv des Podještědské muzeum v Českém Dubu [Stadtmuseum in Böhmischem Aicha], nicht datiert).

Abb. 6: Frýdštejn Nr. 21, Nordostansicht, Zustand gegen Ende des 20. Jahrhunderts (Fotosammlung NPÚ ÚOP in Liberec [Nationalinstitut für Denkmalpflege, regionale Facharbeitsstätte in Reichenberg], 1987).

Abb. 7: Frýdštejn Nr. 21, Gesamtansicht von Osten, Zustand Juni 2015 (Foto I. Peřina).

Abb. 8: Frýdštejn, Martersäule bei der historischen Grenze der zu Nr. 21 angehörenden Grundstücke. Die Martersäule wurde von den damaligen Besitzern erneuern gelassen, laut Aufschrift: „Obnovo nákladem Františka a Marie Müllerových z Friedsteina r. 1893“ („Auf Kosten von František und Maria Müller aus Friedstein erneuert i. J. 1893“, Foto T. Konvalinková, August 2015).

Abb. 9: Frýdštejn Nr. 21, Gesamtansicht von Südosten (Foto T. Konvalinková, August 2015).

Abb. 10: Frýdštejn Nr. 21, Nordwestfassade (Foto T. Konvalinková, August 2015).

Abb. 11: Frýdštejn Nr. 21, südwestliche Traufenfassade mit Auszeichnung der historischen Anlage: 1 – Wohnteil in Blockbauweise mit Halbgeschoss; 2 – Flur im Obergeschoss; 3 – Ausmaß der ursprünglichen Blockbaudiele im Erdgeschoss; 4 – Kammergeschoss; 5 – Raum des ursprünglichen Stalls in Blockbauweise (Foto T. Konvalinková, August 2015).

Abb. 12: Frýdštejn Nr. 21, Südwestfassade, Teil der Obergeschoss-Umfassungswand. Kammer- und Flureingang waren über die offene Galerie zugänglich, die heute abgesägt und nur als Relikt erhalten ist. Die Schwalbenschwänze an den Ecken sind durch kalkgemalte Andreaskreuze ausdrucksvoll gemacht. Die Fußpfette im rechten Teil der Aufnahme war früher in der Position der Mauerschwelle situiert (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 13: Frýdštejn Nr. 21, Eingang in die südwestliche Kammer, Detail (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 14: Frýdštejn Nr. 21, (Licht-) Stube, Eingang vom Flur und Durchgang des Scheiterbalkens unter der verputzten Dübeldecke (Foto M. Ouhrabka, August 2015).

Abb. 15: Frýdštejn Nr. 21, (Licht-) Stube, zeitgemäße Küche im Raum des verschwundenen Back- und Heizofens. Rechts Eingänge in die Rauchküche und das Seitenstübchen (Foto M. Ouhrabka, August 2015).

Abb. 16: Frýdštejn Nr. 21, Eingangstür der Stube, Detail (Foto M. Ouhrabka, August 2015).

Abb. 17: Frýdštejn Nr. 21, Rauchküche, spätere Vermauerung der Feuerstättenische (Foto M. Ouhrabka, August 2015).

Abb. 18: Flur, Seitenraum, erhaltener Deckenbalken und Teil der ursprünglichen Stallumfassungswand in Blockbauweise (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 19: Frýdštejn Nr. 21, Kellerinneres (Foto M. Ouhrabka, Juni 2015).

Abb. 20: Frýdštejn Nr. 21, Flur im Obergeschoss von Südwesten hin: 1 – die sekundär abgesägte Blockbauwand zwischen dem Flur und der Kammer; 2 – der obere durchlaufende Kammerdeckenbalken mit erhaltenem Tünchenabdruck nach der Fugendichtung; 3 – sekundär verblendete Durchgangsöffnung auf die Galerie zur Nordostkammer; 4 – nachfolgend durchgesägte Türöffnung für den Direktzugang aus dem Flur in die Nordostkammer (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 21: Frýdštejn Nr. 21, Situation des Verschiebens eines Teils der südwestlichen Flur- und Obergeschosskammerumfassungswand (mit weißer Umrahmung ersichtlich gemacht): 1 – Andeutung der ursprünglichen Stelle der Blockbauwand im Zapfenloch des Mitteltürfutters (5); 2 – Zapfenloch nach dem Türfutter; 3a – Kopf des abgesägten oberen Wandbalkens zwischen der Kammer und dem Flur; 3b – verschobene Balkenköpfe der abgesägten Blockwand, ursprünglich in der Lage 3a; 4 – ursprüngliches linkes Futter der Eingangstür zur offenen Galerie; 6 – sekundäre Türöffnung nach Verschiebung der Zimmerung (Foto T. Konvalinková, August 2015).

Abb. 22: Frýdštejn Nr. 21, Ansicht des Wohnteils in Blockbauweise vom oberen Flur zu: 1 – Lichtstubenraum mit der Dübeldecke; 2 – Oberseite der Zwischentrakt-Blockwand zwischen der Lichtstube und der Rauchküche mit Stübchen (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 23: Frýdštejn Nr. 21, Dachraum, Gesamtansicht vom Südostgiebel hin (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 24: Frýdštejn Nr. 21, Oberseite der Wohnteilzwischenblockwand, Pfeile zeigen zu Spuren nach der Holzlehmrauchfangkonstruktion (Foto T. Konvalinková, August 2015).

Abb. 25: Frýdštejn Nr. 21, Raum über dem zweiten Wohnteiltrakt, Blick von Südosten. Im Vordergrund Stübchendeckenbalken, im Hintergrund der später eingebaute Rauchfangkörper und das Rauchküchengewölbe (Foto T. Konvalinková, August 2015).

Abb. 26: Frýdštejn Nr. 21, Situation über der Rauchküche: 1a, 1b, 1d – Spuren nach der Holzlehmrauchfangkonstruktion; 1c – abgesägter Teil eines Balkens derselben Konstruktion; 2 – Lichtstubendeckenbalkenkopf; 3 – Kopf der späteren Holzzulage; 4 – Rückseite des späteren Rauchküchengewölbes, die Linie begrenzt die verrauchten Wandbalken (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 27: Frýdštejn Nr. 21, Detail des in der Abb. 26 als 1a ersichtlich gemachten Lagers nach einem Holzlehmrauchfangglied (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 28: Frýdštejn Nr. 21, Innenraum der nordöstlichen Kammer mit sekundär verblendeter Tür zur offenen Galerie und einem Versteck hinter der das Blockwerk imitierenden Trennwand (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 29: Frýdštejn Nr. 21, südöstliche Kammer, Innenraum (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 30: Frýdštejn Nr. 21, südöstliche Kammer, Türschlossdetail (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 31: Frýdštejn Nr. 21, Wohnteil und Obergeschoss, graphische Darstellung der ursprünglichen Anlage: 1 – (Licht-) Stube; 2 – Stübchen; 3 – Küche; 4 – Flur; 5 – südwestliche Kammer; 6 – nordöstliche Kammer (Foto M. Ouhrabka, Juli 2015).

Abb. 32: Frýdštejn Nr. 21, Untergeschoss, Grundriss, Baualtersplan (Baufaufnahme M. Ouhrabka, T. Konvalinková, L. Sodomková, Zeichnungen L. Sodomková [Abb. 32-36], alle Auswertungen der Bauentwicklung von den Autoren).

Abb. 33: Frýdštejn Nr. 21, Erdgeschoss, Grundriss, Baualtersplan (Baufaufnahme M. Ouhrabka, T. Konvalinková, L. Sodomková).

Abb. 34: Frýdštejn Nr. 21, Obergeschoss, Grundriss, Baualtersplan (Baufaufnahme M. Kolka, I. Peřina, M. Ouhrabka, T. Konvalinková, L. Sodomková).

Abb. 35: Frýdštejn Nr. 21, Längsschnitt mit Auswertung der Bauentwicklung (Baufaufnahme M. Ouhrabka, L. Sodomková).

Abb. 36: Frýdštejn Nr. 21, Querschnitt mit Auswertung der Bauentwicklung (Baufaufnahme M. Ouhrabka, L. Sodomková).

(Übersetzung J. Noll)

ROUBENÉ SÝPKY Z MOČERAD HISTORICKÝ LIDOVÝ STAVEBNÍ FOND NA DOMAŽLICKU VE SVĚTLE NOVÝCH POZNATKŮ

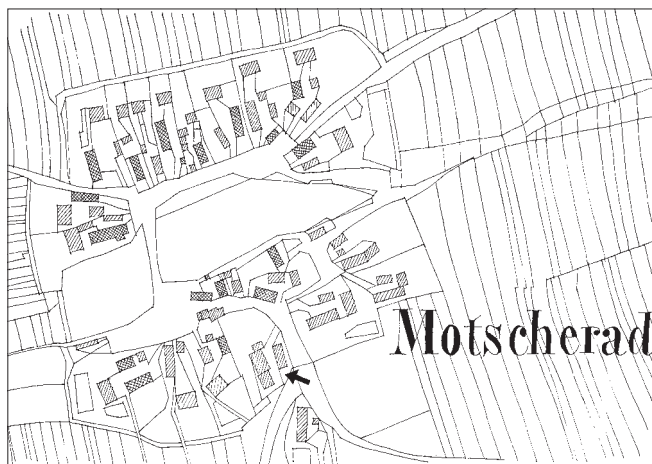
KAREL FOUD

ÚVODEM

Historický stavební lidový fond Domažlicka je od druhé poloviny 19. století, kdy vstupuje do povědomí odborné i laické veřejnosti v souvislosti s Národopisnou výstavou všeslovanskou konanou v Praze roku 1895, spojen především s domy špýcharového typu.¹⁾ Představovaly však jen pouhý zlomek z dochovaného souboru památkově hodnotných staveb, zastoupených v prvé řadě roubeným domem trojdílné dispozice komorového i chlívniho typu. Srubové stěny byly sestavovány ze čtyřbokých, popř. jen částečně hraněných trámů. Dřevo, coby základní stavební materiál, sloužilo také pro stavbu dalších objektů ve dvorech nebo chalupnických usedlostech, jako jsou stodoly, chlěvy, komory nebo sýpky. Posledně vzpomenu-

te nepatřily v areálech dvorů či usedlostí k největším, přesto však byla jejich výstavbě věnována zvýšená pozornost, jak to také odpovídalo jeho významu. Sýpky sloužily jako skladiště osiva, nářadí i ošacení, přechovávaly se tady také některé potraviny. Proto se, pokud možno, mělo jednat o stavby bytelné a především zabezpečené proti vniknutí nežádoucích osob i škodné, ještě větší pozornost ale byla věnována protipožárnímu opatření. Stavba také musela mít kvůli uskladnění osiva dobré tepelně izolační vlastnosti, aby lépe odolávala výkyvům teplot. Poloha sýpek v rámci usedlosti v zásadě vycházela z několika variant. Nejběžnější bylo založení stavby v čele statku proti obytnému stavení, výjimkou však nebylo ani umístění sýpky v hloubce usedlosti, obvykle v jednom z koutů ohrazení. Půdorysná schémata sýpek byla většinou jednoduchá. Obvykle se jednalo o jednoprostorový půdorys.²⁾ Dřevohliněné konstrukce s lepenecem, užívané v těchto stavbách od pozdního středověku až do poloviny 19. století, zvolna ustupovaly zděným objektům, jejichž funkci od poslední třetiny téhož věku začalo přebírat polopatro, budované na domech i chlěvech.

Zatímco v období první třetiny až poloviny 20. století proběhla místy celoplošná obměna staršího roubeného stavebního fondu za zděný, dochovala se v některých oblastech Plzeňska, Domažlicka i Klatovska pozoruhodná kolekce dřevěných sýpek, sestavených většinou z tesaných čtyřbokých, případně jen částečně hraněných trámů. Na Plasku a Dolnobělsku (Plzeňský kraj, okres Plzeň-sever) jsou dodnes rozšířené dřevěné patrové sýpky s pavlácovou se sloupky, mnohdy profilovanými.³⁾ Oproti roubeným sýpkám s klenbou, dosud přezívající např. na Klatovsku nebo jižním Plzeňsku, nebyly roubené sýpky ze severního Plzeňska chráněné hliněným tepelně-izolačním a protipožárním lepenecem. Tradiční krytinou, rozšířenou ještě v období kolem 2. světové války, zde byl slaměný došek, nahrazovaný od 30. let 20. století vláknocementovou šablonou a o něco dříve také taškou cementovou nebo keramickou. Lze se domnívat, že roubené patrové sýpky s pavlácovou vznikaly ve vymezené oblasti již od poloviny 18. století až po první třetinu, popř. polovinu následujícího věku. Dendrochronologická data zde byla provedena prozatím pouze v ojedinělém případě, a sice u sýpky

Obr. 1: Močerady (okres Domažlice), indikační skica mapy stabilního katastru 1838. Husté šrafování nespálne objekty, řídké šrafování spalné budovy. Šipka označuje pozici dvora č. 21 (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru; všechny kresby a zaměření K. Foud, 2015).